

Jaarverslag 2021

**'Wat 't leven aan lijden geeft
is slechts een schijntje van wat
't lijden aan 't leven geeft'**

- Trefossa

IN HOUD

pag. 5

Inleiding

pag. 27

Publieksbereik en partners

Doelgroepen	28
Marketing en communicatie	30
Samenwerkingspartners	32

pag. 36

Organisatie

Raad van Toezicht	37
Personeel	37

pag. 6

Archief

Aanwinsten	7
Behoud, beheer en digitalisering	10
Onderzoek en wetenschap	10
Bruiklenen	12
Publicaties	13

pag. 15

Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum

Tentoonstellingen	16
Literatuurmuseum.nl	20
Educatie	22
Evenementen	25

pag. 38

Financiën

Exploitatierkening	39
Ondernemerschap	40
Huisvesting	41
Prestatiedoelstellingen	41

Bijlagen pag. 42

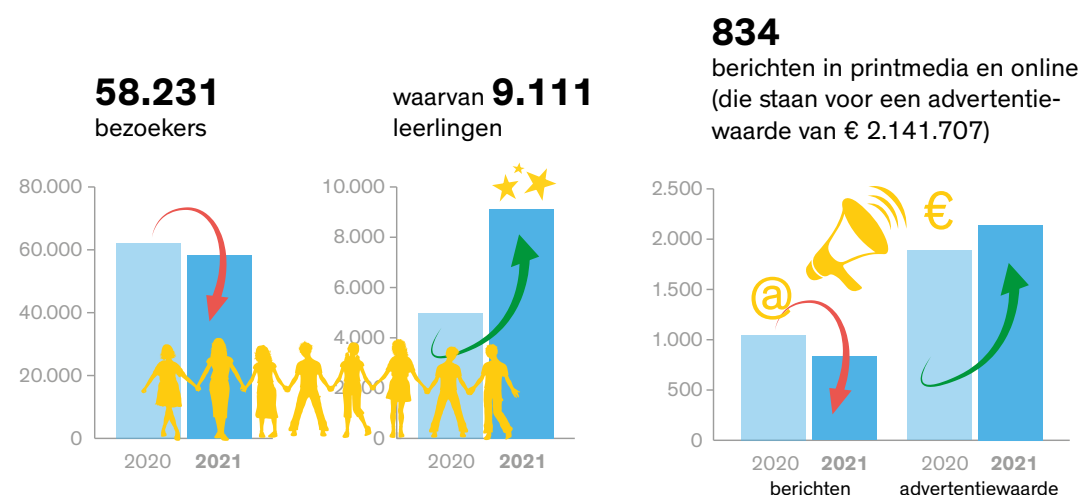
Aanwinsten 2021	42
Schenkers en bruikleen-gevers	48

Jaarverslag 2021

Stichting Nederlands
Literatuurmuseum en
Literatuurarchief

Cijfers 2021

‘Met de herinrichting van de galerij willen we de meerstemmigheid binnen de Nederlandse letteren beter presenteren. Bovendien tonen we op deze manier onze archieffunctie prominenter dan voorheen.’

Inleiding

In de reeks ‘Brieven in tijden van afzondering’ schreven Thomas Heerma van Voss en Roman Helinski elkaar op Literatuurmuseum.nl over de ongewone tijd, hoe ze de dagen doorkwamen tijdens de lockdown en waar ze het meest mee zaten. Ze lieten zich inspireren door documenten uit de collectie van het museum over eerdere crises en ziektes, uit tijden die op de onze lijken of juist helemaal niet. Eind 2020, tijdens de tweede lockdown, keken ze in een laatste brief terug op hun correspondentie van het voorjaar. Is er iets veranderd? ‘Ik had deze ervaring graag willen missen. Er hebben zich de afgelopen periode geen belangrijke inzichten of levenslessen voor mij geopenbaard.’ Wie had toen kunnen bedenken dat het einde van die lockdown nog lang niet in zicht was en dat het Literatuurmuseum/ Kinderboekenmuseum het eerste half jaar van 2021 gedwongen gesloten zou zijn?

Gelukkig is het met de nodige creativiteit gelukt in contact te blijven met onze bezoekers, zij het regelmatig via het scherm. Sterker nog: door de P.C. Hooft-prijs en de Haagse literatuurprijzen online uit te reiken, is het bereik zelfs enorm vergroot.

Trots zijn we op onze online expositie *Surinaamse schrijvers* die gelanceerd werd op 1 juli 2021, de dag dat Ketji Koti, de afschaffing van de slavernij, gevierd wordt. Het is een belangrijk verhaal om te vertellen en het resultaat van onderzoek dat in samenwerking met onder meer onze zusterinstelling te Suriname en The Black Archives is verricht. Hoogtepunten uit de online expositie waren vanaf 7 oktober te zien in het Literatuurmuseum dat in 2021 een

metamorfose onderging. Met de herinrichting van de galerij willen we de meerstemmigheid binnen de Nederlandse letteren beter presenteren. Bovendien tonen we op deze manier onze archieffunctie prominenter dan voorheen. In de galerij exposeren we sinds het najaar uiteenlopende collectieonderdelen, van handschrift en illustratie tot foto en portret. In de loop van 2022 volgt de tweede fase. De vernieuwing wordt gecompleteerd met de omvangrijke, interactieve en prachtig vormgegeven expositie voor scholieren en mbo-studenten van 14 t/m 20 jaar, *Back Street*, die in 2022 zal openen.

Een belangrijke mijlpaal in 2021 was de ingebruikname van de nieuwe catalogus *Atlantis*. Als reguliere bezoeker merk je hier niet zoveel van, maar het is een belangrijke verandering voor zowel het beheer van als het onderzoek naar de collectie. Het is hiermee ook eenvoudiger gegevens uit te wisselen met andere collectie-beherende instellingen, waardoor het museum kan uitgroeien tot (inter)nationaal digitaal knooppunt voor het Nederlands literair erfgoed.

De ambities van ons museum zijn groot en daar past ook een prachtig nieuw pand bij: een monumentaal deel van het zogenaamde Staalcomplex aan het Tournooiveld in Den Haag. De verhuizing vindt weliswaar noodgedwongen plaats – we moeten het KB-complex binnen enkele jaren verlaten – maar het alternatief in het hart van Museumkwartier Den Haag biedt vele mogelijkheden. Hoewel niets nog zeker is, hopen we onze bezoekers hier in de loop van 2026 te mogen begroeten.

Door Aad Meinders, directeur
Foto: Eveline van Egdom.

Het driemast voleschip Johanna Maria
 dag in Februari 1865 van de werf op Oostenburg in Amstel
 te water gelaten. Het was windstil en vochtig weer, maar
 zon scheen wit door den nevel, glansend op het verse rood
 de kiel en van de vlag. Toen een meisjes hand hem had be-
 begon de romp...

Boven: Handschrift van *Het fregatschip Johanna Maria* van Arthur van Schendel.
 Onder: Illustraties van Rie Cramer.

Archief

Liefde na Auschwitz
 door Elisa Pesapane.

Als het aan Carry van Bruggen had gelegen, had de Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief niet bestaan. 'Ik haat persoonsvereering', schreef ze in 1924 aan Willem Moll, de gemeentearchivaris van Den Haag die de basis legde voor de museumcollectie. Ze wilde geen archiefstukken afstaan, haar manuscripten gooide ze in de prullenbak. De brief waarin ze dat uitlegt, is ironisch genoeg wél bewaard gebleven. Gelukkig zijn veel schrijvers een heel andere mening toegedaan, waardoor de collectie van het museum inmiddels zo'n 7 kilometer aan documenten en objecten beslaat. Van het handschrift van *De avonden*, de onuitgegeven handschriften van Anton de Kom en brieven van Annie M.G. Schmidt aan haar moeder, tot illustraties van Rie Cramer en de togakist van F. Bordewijk. Naast werk van gelauwerde schrijvers zijn ook onbekendere schrijvers in de collectie vertegenwoordigd en wordt met regelmaat een bijzondere parel uit het archief opgediept. In 2021 is zo'n 77 meter literair erfgoed aan het archief van het museum toegevoegd.

Dankzij Alma Mathijnsens gegraveerd in de archieven van het Literatuurmuseum is het werk van de nagenoeg vergeten Mary Dorna, die op uiterst geestige wijze opstandige jonge meisjes laat rebelleren tegen de schone schijn van de gegoede burgerij, weer in druk verkrijgbaar.

Aanwinsten

December 2021 werd de P.C. Hooft-prijs 2022 toegekend aan een van de meest productieve, getalenteerde en bekroonde schrijvers van onze tijd: Arnon Grunberg. Hij vierde in 2021 ook zijn vijftigste verjaardag en deze mijlpaal is gemarkeerd door Elisa Pesapane de opdracht te geven een bijzonder portret te maken: *Liefde na Auschwitz*, een monumentaal geschilderd drieluik over Grunbergs vijftig levens- en werkjaren.

Een andere schrijver van formaat, Ilja Leonard Pfeijffer, schonk een groot deel van zijn archief aan het museum. Agenda's en tientallen aantekenboekjes illustreren de ontstaansgeschiedenis van werken die kort daarvoor nog in de bestsellerslijst stonden. Daarnaast geeft een uitgebreid dossier een indrukwekkend beeld van het fictieve land 'Mocanië' dat de jonge Pfeijffer had bedacht – inclusief volkslied, voetbalelftal, vlag en taal.

Ook andere schrijvers, onder wie Remco

Cahiers van Anton de Kom.

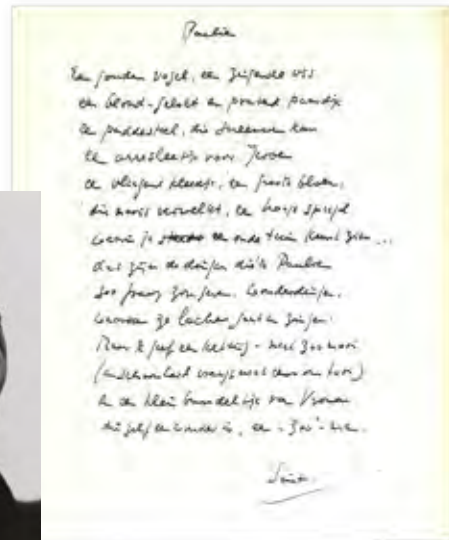
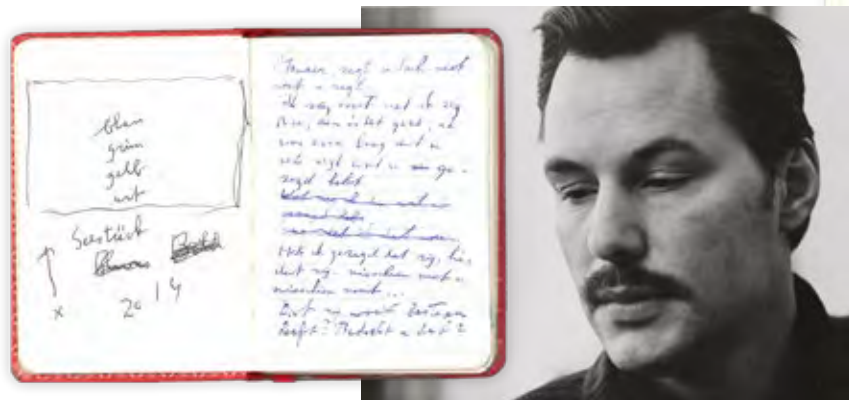

Het Mocanië-dossier van Ilja Leonard Pfeijffer.

Campert, Hans Hagen, Gerry van der Linden en Roman Helinski schonken (delen van) hun archief.

Maar liefst 10 meter archiefmateriaal van de in 2018 overleden Armando, zoals notitieblokjes, plakboeken, aantekeningen, foto's en correspondenties, zijn dit jaar ondergebracht bij het Literatuurmuseum (teksten) en het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (beeldend werk). Volgens hoofd Collecties Bertram Mourits een bron van onschatbare waarde voor zowel de biograaf als de literatuurhistoricus. 'De veelzijdigheid van Armando's leven en werk spat van de kleine pagina's.'

Notitieboekje van Armando.
Armando. Foto: Herrie van Borssum.

Sinterklaasgedicht door M. Vasalis.

'We zijn uiterst zorgvuldig te werk gegaan bij het afwikkelen van de erfenis van Armando. Voorop staat dat we de herinnering aan Armando en zijn Gesamtkunstwerk levend willen houden en op de juiste manier aan het publiek willen overbrengen. We zijn als stichting gerustgesteld nu we weten dat het RKD en het Literatuurmuseum de juiste plekken zijn voor Armando's archief.'

“ Sigrid Bruijtel, directeur Armando Stichting

Schrijversportretten v.l.n.r.:
Ilja Leonard Pfeijffer door Casper Faassen,
Mieke Lucas Rijneveld door Annie Schoterman
en Maria van Daalen door Robin d'Arcy Shillcock.
Onder: Zelfportret van Michael Tedja.

De collectie schrijversportretten is verder uitgebreid met onder andere Maria van Daalen door Robin D'Arcy Shillcock, Adriaan van Dis door Milou Hermus, Rhijnvis Feith door Willem Bartel van der Kooi, Ilja Leonard Pfeijffer door Casper Faassen, Mieke Lucas Rijneveld door Annie Schoterman en een zelfportret van Michael Tedja. Een andere aanwinst is het schilderij door Saya Yasmine Amores, dat op de cover staat van haar bundel *Bānsuri ke gam / Het verdriet van de fluit*.

Vele kleinere aanwinsten vormen evengoed een verrijking van de collectie, waaronder brieven van Wim Kan aan Kees Stip, een dossier over een conflict tussen Jo Boer en haar uitgever A.A.M. Stols, jeugdwerk van Gerrit Kouwenaar, een geluidsopname van een interview met Karel van het Reve over Tolstoj, een print van liedteksten die Koos Meinderts en Harrie Jekkers schreven voor 't Klein Orkest en originele illustraties van onder andere Annet Schaap en Thé Tjong-Khing.

Anders dan nogal eens wordt verondersteld, verzamelt het museum geen boeken, met uitzondering van exemplaren die voorzien zijn van uitvoerige opdrachten, aantekeningen of originele illustraties. De collectie omvat voornamelijk unieke documenten zoals manuscripten, brieven, handschriften, archivalia, illustratief materiaal en audiovisueel materiaal. Het museum heeft ook ontzameld: in 2021 is de zeer omvangrijke kinderboekencollectie van het museum (oorspronkelijk afkomstig van de dienst Boek en Jeugd van het NLBC) permanent ondergebracht bij de Koninklijke Bibliotheek, die de circa 60.000 banden omvattende collectie al sinds 1997 in bruikleen had.

In totaal ontving het museum 152 aanwinsten.
Een compleet overzicht is opgenomen in bijlage I.

Brieven van Wim Kan aan Kees Stip.

Behoud, beheer en digitalisering

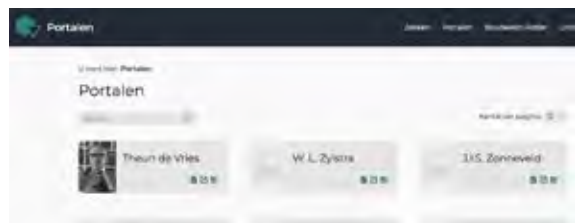
Het museum beschikt over de grootste literaire collectie van Nederland. Het centraal verzamelen en beheren van het Nederlands literair erfgoed (vanaf 1750) voor toekomstige generaties is een van zijn belangrijkste opdrachten, evenals het beschikbaar stellen ervan voor onderzoek. In 2021 is de nieuwe catalogus Atlantis in gebruik genomen, speciaal ontworpen voor gebruik door archieven en voorzien van een ‘museum-module’. Digitale bezoekers kunnen hierdoor veel eenvoudiger de weg vinden in de literaire rijkdom van het museum en het aanvragen van materiaal voor onderzoeksdoeleinden is makkelijker geworden. In de toekomst zal nog meer collectiemateriaal, zoals brieven, worden gedigitaliseerd. Op termijn wordt bovendien toegewerkt naar een manier waarop informatie over schrijvers uit verschillende bronnen door middel van Linked Open Data samenkomt in een ‘auteursportaal’. Het museum heeft het voortouw genomen in de ontwikkeling daarvan.

Het zijn belangrijke stappen gezet in de richting van het waarmaken van de ambitie van het museum: het uitgroeien tot (inter)

nationaal digitaal knooppunt en hét kenniscentrum voor Nederlands literair erfgoed. Het museum wint op die manier ook aan relevantie voor onderzoek in het buitenland; belangrijk aangezien wereldwijd circa 15.000 studenten Nederlands studeren, aan bijna 175 universiteiten in 40 landen. Het bestaande Digitaliseringsplan is in het verslagjaar aangescherpt op basis van nieuw verworven inzichten.

Onderzoek en wetenschap

Begin 2021 verscheen *Bestaat er een raarder leven dan het mijne?*, de biografie van Rudi Wester over Jef Last. Op NPO Radio 1 vertelde ze dat ze veel kennis verwierf in het archief van het Literatuurmuseum. Dat gold ook voor Lieneke Frerichs, van wie in 2021 de langverwachte biografie van Nescio verscheen. In de studiezaal van het museum ontdekte ze onder andere dat Nescio's boeken veel autobiografischer zijn dan ze dacht.

Het nagelaten werk van Anton de Kom ligt in het Literatuurmuseum in Den Haag, samen met een aantal niet uitgegeven werken. Vincent de Kom: 'Een jaar of vijf geleden heb ik alle stukken doorgenomen. Er is nog veel ongepubliceerd werk: romans, kinderverhalen en zelfs een filmscript. Allemaal handgeschreven in schriftjes. Er liggen ook artikelen uit de krant waarbij Anton de Kom in de kantlijn commentaar heeft geschreven. Echt historisch materiaal'.

“ Het Parool, 12 juni 2021

Verder verschenen in 2021 op basis van de collectie onder meer *De jongens van Barbarber: Hoe een vriendschap het literaire landschap veranderde* van Toef Jaeger en *Geen tijd verliezen - Jeanne Bieruma Oosting 1898-1994* van Jolande Withuis. De studiezaal was een groot deel van 2021 gesloten, maar het museum kon diverse onderzoekers toch van dienst zijn. In of met hulp van het museum is gewerkt aan studies over onder anderen

Belcampo, Neel Doff, Renate Dorrestein, Dola de Jong, Gerrit Komrij, Els Pelgrom, Mance Post en Menno Wigman. In 2021 is tevens gewerkt aan een uitgave van de in het museum bewaarde Anansi-verhalen van Anton de Kom (publicatie in 2022).

Zeer hulpvaardig waren ook de medewerkers van het Literatuurmuseum in Den Haag, zeker op het laatst toen in coronatijd plotselings scans van foto's uit het archief-Last moesten worden gemaakt.

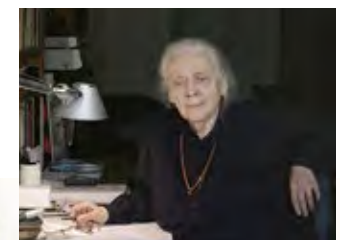
“ Rudi Wester in 'Woord van dank' in *Bestaat er een raarder leven dan het mijne?*

Zeven kartonnen dozen met manuscripten en andere papieren die de schrijver Nescio (1882-1961) had nagelaten. Ze stonden in het toenmalige Letterkundig Museum in Den Haag en Lieneke Frerichs kreeg de opdracht om een inventarisatie te maken. 'Zo is het begonnen', zegt ze.

Jannetje Koelewijn in *NRC Handelsblad* “

Onderzoek in de collectie van het museum resulteerde ook in verschillende artikelen, verschenen in tijdschriften als het literair-historisch tijdschrift *De Parelduiker*. Bijzondere parels uit het archief vormden eveneens de basis voor verschillende publicaties, waaronder *Zeven dagen oorlog*, de bibliothele uitgave van Koos Speenhoffs - tot voor kort onbekende - oorlogsdagboek.

De collectie trekt geregeld de aandacht van uitgevers en media in binnen- en buitenland. Het televisieprogramma *Hier zijn de Van Rossems* toonde oude foto's van Ida Gerhardt. Voor de podcast *Strijden ga ik* over Anton de Kom bezochten historici het archief en voor de documentaire *Feest der Poëzie* over Lodewijk van Deyssel en Frederik van Eeden bekeek voordrachtskunstenaar Simon Mulder het Van Deysselarchief. Het portret van Jacob van Lennep verscheen online in de Great Russian Encyclopedia en een foto van Herman Heijermans in een publicatie van het Nederlands Instituut in Sint-Petersburg.

Mance Post.
Foto: Chantal Wouters.
Madelief-illustraties door Mance Post.

J. Slauerhoff.

Bruiklenen

Het museum maakt literair erfgoed op zoveel mogelijk plekken zichtbaar, ook door ruimhartig bruiklenen te verlenen voor tentoonstellingen elders. De kamerjas van J. Slauerhoff was bijvoorbeeld te zien in de modetentoonstelling *Maison Amsterdam*.

Hij hangt er wat onopvallend, achter de jas die hij erop draagt, deze foto van Jan Jacob Slauerhoff uit de jaren twintig. Een fascinerende bruikleen uit het Literatuurmuseum in Den Haag, deze changshan (kamerjas) die de schrijver als souvenir kocht toen hij op een van zijn verre reizen als scheepsarts aanmonsterde in de Zuid-Chinese havenstad Amoy.

“ Cécile Narinx in de Volkskrant

In de tentoonstelling *Vrijdenkers: van Spinoza tot nu* in het Amsterdam Museum waren onder andere het portret van Menno ter Braak door Paul Citroen en handschriften van Gerard Reve te zien. Illustraties door Nola Hatterman, gemaakt bij Ba Anangsieh-vertellingen door Anton de Kom, werden uitgeleend aan het Stedelijk Museum Amsterdam voor de tentoonstelling *Surinaamse school. Schilderkunst van Paramaribo tot Amsterdam*.

Boven: Tijdschrift *De Schone Zakdoek*.
Links: Menno ter Braak door Paul Citroen.

Daarna waren ze nog enige tijd te zien in het Literatuurmuseum zelf. Verder waren bruiklenen te zien in onder andere Hoorn (Museum van de 20^e Eeuw), Noordwijk (MOCA) en de Nieuwe Kerk Amsterdam.

Met enige regelmaat wordt het museum ook door buitenlandse collega's benaderd met een bruikleenaanvraag. In 2021 kon een bijdrage worden geleverd aan *Surrealism Beyond Borders*, een prestigieuze tentoonstelling die door The Metropolitan Museum of Art in New York en Tate Modern in Londen werd georganiseerd. Deze toonaangevende musea exposeerden enkele edities van het surrealistische tijdschrift *De Schone Zakdoek* uit de collectie van het museum.

Publicaties

In 1964 schrijft dichteres Ellen Warmond als medewerker van het Literatuurmuseum een brief aan columnist S. Carmiggelt, dan al bekend door zijn Kronkels in *Het Parool*, waarin ze hem vraagt om zijn 'handschriftcahiers' voor een toekomstige tentoonstelling. Het is het begin van een vijftien jaar durende, sprankelende en geestige correspondentie die is bewaard in het museum. In 2021 bundelden Bertram Mourits, hoofd Collecties, en Trudy van Wijk de teksten in *Lief Museum*.

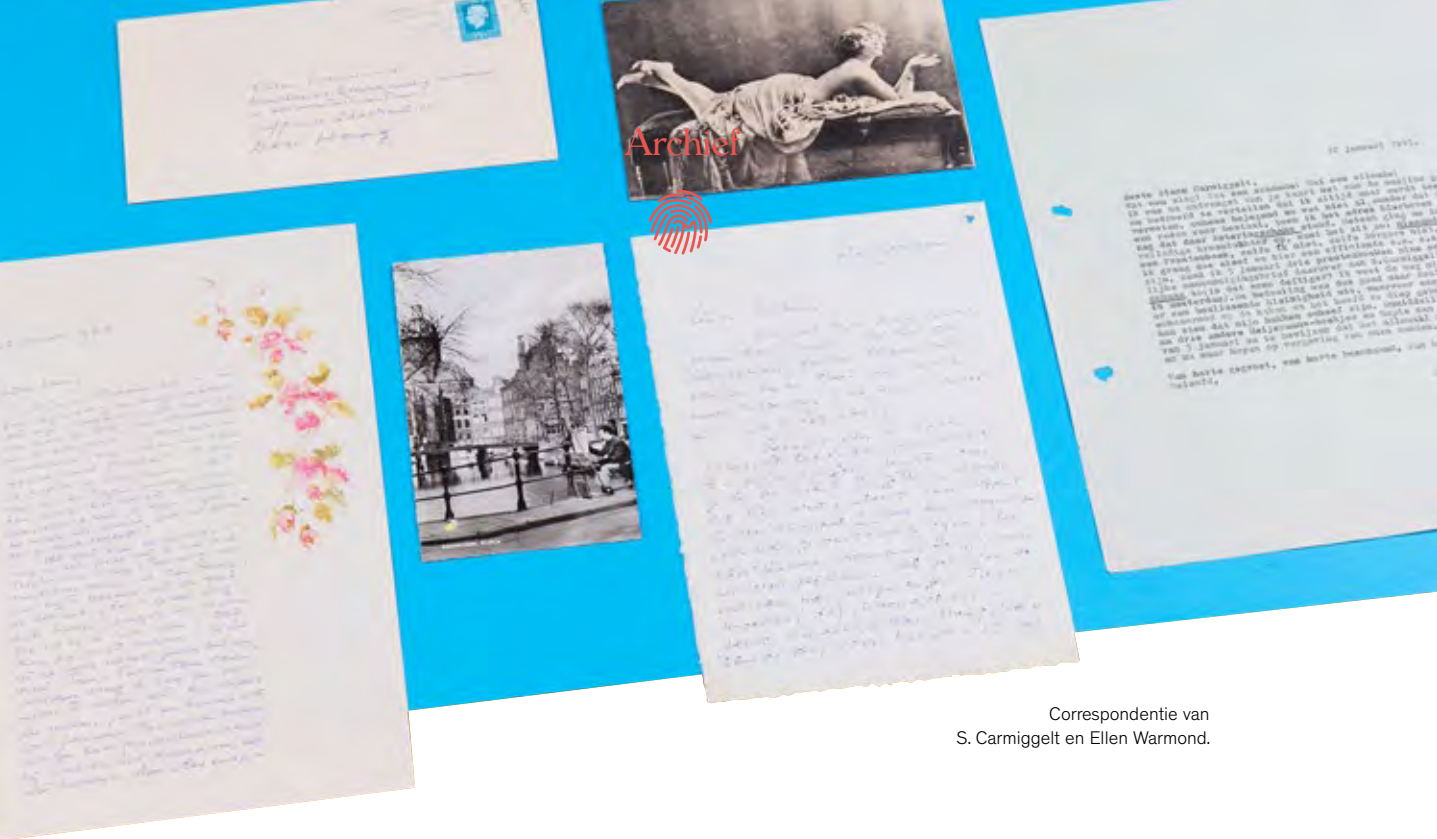
Ik ontkom al grinnikend lezend niet aan het citeren, en prijs de gouddelvers Trudy van Wijk en Bertram Mourits om hun slimme speurzin, die dit heerlijke boek samen boven water hebben gekregen

“ Marjan Berk in *Algemeen Dagblad*

Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum

In de vernieuwde galerij.
Ontwerp en foto: Kaleido Collective.

Correspondentie van
S. Carmiggelt en Ellen Warmond.

Mourits publiceerde meer, waaronder een artikel over Hans Lodeizen voor het literair-historische tijdschrift *Zacht Lawijd*, dat al twintig jaar verschijnt dankzij een samenwerking tussen het museum en het Letterenhuis in Antwerpen. In 2021 verschenen vier nummers van dit magazine met onder andere bijdragen over de dichter Anthonie Donker in Davos en reisverslaggeefster Margje Toonder. Kees Snoek reconstrueerde de relatie tussen Soetan Sjahri en E. du Perron. Uiteraard verscheen ook een Jaarverslag en een nieuwe editie van

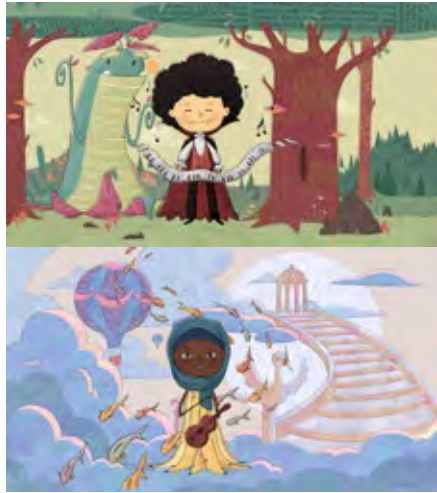
het relatiemagazine *Goede Papieren* besteedde aandacht aan onder meer Carry van Bruggen, Fré Domisse, Johnny van Doorn en Clara Eggink. Alfred Birney schreef een brief aan 'Oom Frits', waarin hij herinneringen ophaalt aan de Indische schrijver F. van den Bosch. 'Indisch-Nederlandse literatuur kun je zien als cult binnen de Nederlandstalige literatuur. En jij, oom Frits, was dan ook nog eens cult binnen die cult.'

Literatuurmuseum / Kinderboekenmuseum

Een tentoonstelling over S. Vestdijk ter herdenking van zijn vijftigste sterfdag, de feestelijkheden rond de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs 2021 aan Alfred Schaffer, vakantieactiviteiten: veel initiatieven konden vanwege de pandemie geen doorgang vinden. Gelukkig werden digitale alternatieven geboden waarmee een groot publiek is bereikt.

Na de maandenlange lockdown wist het publiek in juni zijn weg naar het museum snel weer te vinden. In 2021 ontving het museum in totaal 58.231 bezoekers, iets minder dan de beoogde 60.000. In het *Activiteitenplan 2021-2024* was al rekening gehouden met de effecten van de coronapandemie, maar er was

niet voorzien dat het museum bijna de helft van het jaar gesloten zou zijn. Bovendien mocht in de periode dat het museum wel geopend was, slechts een beperkt aantal bezoekers per dag naar binnen en werd in de laatste weken van het jaar een nieuwe lockdown afgekondigd.

In de *Verhalenreis* van het Kinderboekenmuseum brengt de *Verhalendame* prachtige boeken tot leven. In korte video's geeft ze een eerste indruk van een verhaal, waarna je het boek zelf kunt gaan lezen. Meeluisteren met de verhalen kan elk uur van de dag, want deze online activiteit is gratis en dagelijks geopend.

“ De Telegraaf

De Verhalendame.
Foto: Eveline van Egdom.

Tentoonstellingen

Het museum was dan wel lange tijd gesloten, stilgezeten is er zeker niet. Integendeel! Zo werd de tentoonstelling *Papiria* vernieuwd. De beeldtaal van de verhaalfiguren is genderneutraal gemaakt en open voor identificatie door vele etniciteiten.

Lots and lots of great activities for kids to do. Ours were 2 and 5 and found loads of interesting things, but older kids would do even better because some of it requires reading so we ended up helping quite a bit. Not that I minded - the exhibits are really interesting and interactive - I found them really fun to do with my kids. We were here 1.5 hours and would have stayed longer if it wasn't closing. Fantastic museum for kids and adults alike.

Mathieu Jacques op GoogleReview

Illustratie door Marije Tolman voor Vosje.

De Voorleestent. Foto: Eveline van Egdom.

Het museum heropende op 9 juni met een illustratietentoonstelling waarin hoogtepunten uit het werk van Marije Tolman te zien waren. Tolman, bekend van *Vosje*, *De boomhut* en de *Wolf en Hond*-reeks, behoort tot de top van de Nederlandse illustratoren en won met haar eigenzinnige, diverse en humoristische werk onder meer een Gouden Penseel en een Bologna Ragazzi Award.

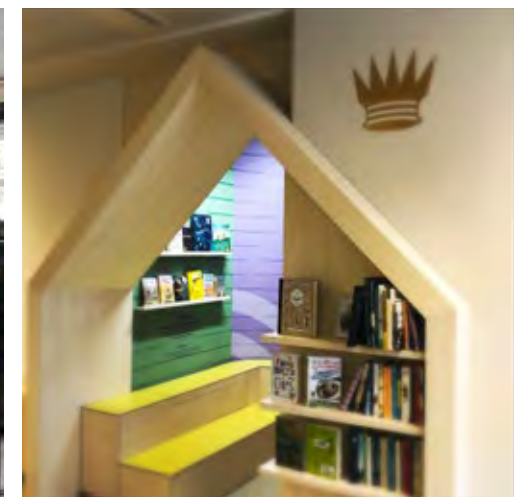
Nieuw was ook de *Voorleestent*, een installatie waar (groot)ouders en hun (klein)kinderen de magie van boeken en verhalen ervaren. Volwassenen lezen in een kleine, intieme setting voor, terwijl de kinderen het verhaal verrijken met omgevingsgeluiden en projecties. Er worden boeken aangeboden in vele talen, waaronder Turks, Arabisch en Pools, en titels als *Julian is een zeemeermin* en *Prinses Arabella*.

Ter gelegenheid van de vijftenzeventigste sterfdag van Arthur van Schendel droegen de erven van de schrijver twee manuscripten over aan het museum. Dit vormde aanleiding voor zowel een kleine tentoonstelling over zijn werk als een artikel op Literatuurmuseum.nl. Een heel andere gebeurtenis vormde de aanleiding voor een nieuwe presentatie: de vijftigste uitreiking van de Gouden Griffel. Om deze mijlpaal te vieren werd in afstemming met de CPNB, de organisatie achter de Kinderboekenweek en de Griffels, een Schrijvershuis gerealiseerd waarin jonge bezoekers ontdekken hoe ze schrijver kunnen worden van een Griffel-winnend boek. In een speels filmpje over de geschiedenis van de Griffels geven Griffelwinnaars Bibi Dumon Tak, Simon van der Geest, Jan Paul Schutten en Anna Woltz handige tips.

Liefs uit het Kinderboekenmuseum, waar het zo onbeschrijfelijk fijn verdwalen is tussen de verhalen en de makers! #penselen #griffels

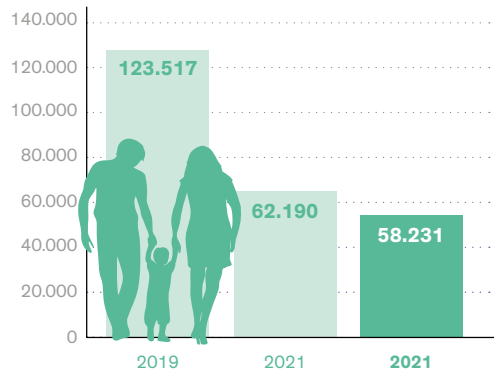
Janneke Siebelink
op Facebook

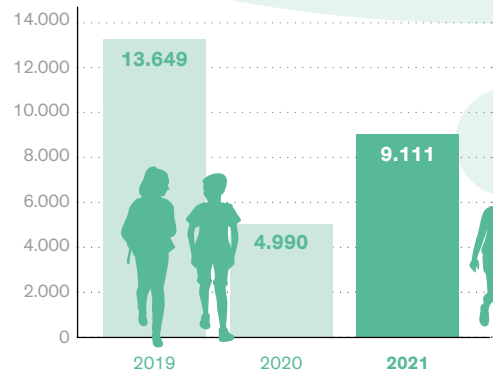
Het Schrijvershuis.

Bezoekers in het museum

Scholieren

In de vernieuwde galerij. Ontwerp en foto: Kaleido Collective.

Surinaamse schrijvers – De weg naar een onafhankelijke literatuur

Gebaseerd op de gelijknamige online tentoonstelling toonde het museum in de hernieuwde galerij *Surinaamse schrijvers – De weg naar een onafhankelijke literatuur*. Aan de hand van archiefmateriaal van Albert Helman, Rudie van Lier, Trefossa en Bea Vianen werd de rijke literatuur van Suriname en de getroebleerde relatie met Nederland geschetst. Extra aandacht was er voor Anton de Kom. Aan de hand van zijn literaire nalatenschap, die zich in het museum bevindt, werd zijn leven en werk verder uitgediept.

Opening van de vernieuwde galerij met o.a. Gery Mendes, Eveline Aendekerk en Youssef Louakili. Foto's: Eveline van Egdom.

Arnon Grunberg en Elisa Pesapane in de vernieuwde galerij. Foto: Eveline van Egdom.

Arnon Grunberg – Liefde na Auschwitz

Ook het in het verslagjaar verworven, imposante drieluik over de vijftig levens- en werkjaren van Arnon Grunberg, vervaardigd door Elisa Pesapane, was te zien in de galerij. De diverse panelen laten verschillende kamers van het ouderlijk huis van Grunberg zien, het 'vertrekstation', waar de reizigers, passanten en habitués zich ophouden. Personen die eerder als personages in zijn literaire werk hebben gefigureerd en die, inclusief Grunberg zelf, nu ook personages van Pesapane zijn geworden.

In de vernieuwde galerij. Ontwerp en foto: Kaleido Collective.

Penselen 2021 – In beeld

In samenwerking met de CPNB toonde het museum aan het begin van de Kinderboekenweek de winnaars van de Penselen 2021. Te zien waren onder meer de indringende illustraties die Annemarie van Haeringen maakte voor *Mensen met koffers* en portretten van Floor de Goede voor *Gloeï*, een kleurrijke bundel met openhartige interviews met queer jongeren over liefde, woede, ambitie en de wijze waarop ze omgaan met het feit dat hun geaardheid of gender afwijkt van die van de meerderheid. Uit Amerika kwamen de originelen die Jeffrey Allan Love maakte voor *Noorse sagen. Voorbij de regenboogbrug*. Het Gouden Penseel 2021 was voor Ludwig Volbeda's *Hele verhalen voor een halve soldaat* (geschreven door Benny Lindelauf); ook deze illustraties maakten deel uit van de expositie.

In de vernieuwde galerij. Foto: Eveline van Egdom.

Max Velthuijs – In beeld

Het museum is ook dé centrale bewaarplaats van kinderboekenillustraties en dat wil het onder de aandacht brengen door naast de Penselen-expositie ook werk van Max Velthuijs te exposeren. Circa 50 originele illustraties van de 'schrijvernaar' laten zien hoe hij op meesterlijke wijze alledaagse en grote emoties als verliefdheid en verdriet wist te verbeelden.

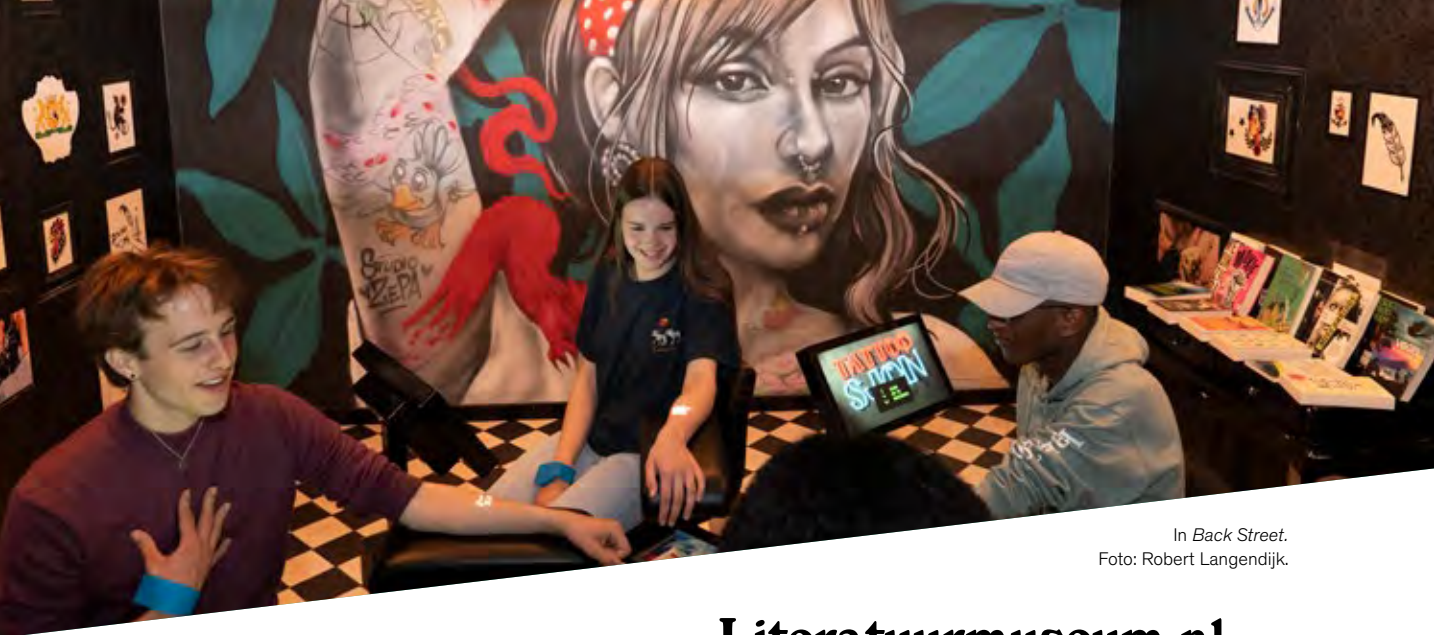
In de vernieuwde galerij. Ontwerp en foto: Kaleido Collective.

Op de foto – Schrijver en dieren

Schrijvers zijn net mensen, dat blijkt wel uit de fotocollectie van het museum. *Op de foto – Schrijvers en dieren* toonde onder veel meer Elisabeth Cheixaou te midden van de duiven, Henriëtte van Eyk en S. Vestdijk met hun honden, Harriët Freezer met een haan in haar armen, Doeschka Meijsing met poes, Noto Soeroto trots op een paard en Beb Vuyk die een pony omhelst.

De vernieuwde galerij werd op 7 oktober feestelijk geopend door Youssef Louakili, directeur Media en Creatieve Industrie van het ministerie van OCW. Er waren bijdragen van onder meer Arnon Grunberg, Elisa Pesapane en directeur van de CPNB Eveline Aendekerk. Gery Mendes verzorgde een indrukwekkend muzikaal eerbetoon aan Anton de Kom.

In *Back Street*.
Foto: Robert Langendijk.

Literatuurmuseum.nl

Back Street

In 2021 is hard gewerkt aan de totstand-koming van de interactieve tentoonstelling *Back Street*, speciaal voor jongeren van 14–20 jaar. ‘Literatuur laat je kennis maken met jezelf, inspireert en zet je aan het denken. In deze expositie ervaren jongeren op inspirerende wijze de kracht van taal en verhalen’, vertelt Ingrid Eilander, hoofd Publiekszaken en Tentoonstellingen. In tien interactieve spellen gaan de bezoekers op zoek naar hun eigen verhaal, waarbij ze al dwalend een breed scala aan literaire teksten ontdekken, waaronder romans, spoken word en straatpoëzie. *Back Street* wordt een inclusieve expositie die geschikt is voor diverse leer- en leesniveaus.

Op de website van het Literatuurmuseum kun je urenlang online verdwalen in vele verhalen; in de Schrijversgalerij staan maar liefst vierhonderd schrijversportretten. Vooral de online expositie *De oneindige Mulisch* is bijzonder, omdat je daar ongestoord kunt rondneuzen in zijn werkkamer.

 Flowmagazine.nl

Literatuurmuseum.nl was in 2021 wél 24/7 bereikbaar, zodat een breed publiek vanaf de bank, het strand en in quarantaine het hele jaar door kon dwalen door literaire verhalen. Juist in coronatijden bleek er extra behoefte aan literair vermaak en de bezinning die literatuur kan brengen.

Literatuurmuseum.nl oogstte ook in het verslagjaar weer veel waardering en was een van de negen genomineerde musea voor de Museumprijs 2021, thema ‘Digitaal verhaal’.

Het online museum is 390.679 keer bezocht door 283.205 unieke bezoekers. De meesten komen uit Nederland (72%), maar de site trekt ook bezoekers uit onder meer Engeland, Spanje, België, Suriname, de Verenigde Staten en Curaçao. Sinds de lancering in 2016 heeft de site meer dan 1 miljoen unieke bezoekers getrokken, waaronder relatief veel jongeren: 23% van de bezoekers is jonger dan 34 jaar.

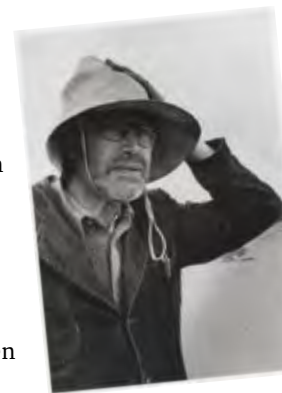
In 2021 lag de focus met name op de optimalisatie van de site, daarnaast werd er in het verslagjaar een nieuwe online expositie gelanceerd: de al eerder genoemde *Surinaamse schrijvers – De weg naar een onafhankelijke literatuur*. Over Surinaamse schrijvers die op papier hebben gezet hoe krachtig en rijk geschakeerd hun land van afkomst is. Pas de laatste jaren is ook in Nederland zichtbaar geworden hoeveel ze hiermee hebben betekend voor de onafhankelijkheid van hun land. *Surinaamse schrijvers* is daarvan een eerste getuigenis. Bezoekers en media wisten deze tentoonstelling van Literatuurmuseum.nl zeer te waardeerden.

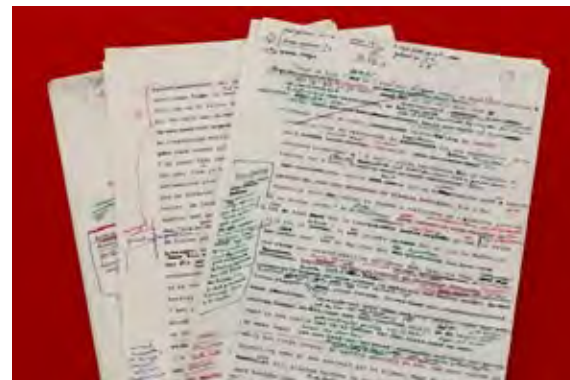
Vijf schrijvers die voor Suriname belangrijk waren, komen mooi voor het voetlicht in de tentoonstelling van het Literatuurmuseum.

“ Stephan Sanders in *NRC Handelsblad*

Ook werden in het verslagjaar op Literatuurmuseum.nl 45 nieuwe artikelen gepubliceerd. Conservatoren van het museum en schrijvers als Alfred Birney, Anne van den Dool, Bregje Hofstede en Philip Huff besteedden aandacht aan bijzondere documenten, opmerkelijke voorwerpen en literaire helden. Zo schreef Mohammed Benzakour over Godfried Bomans en diens verblijf op Rottumerplaat, bekeek Joost Oomen het gouden optreedpak van ‘Johnny the Selfkicker’ en verdiepte Roos van Rijswijk zich in de schrijfcursus die Renate Dorrestein gaf. Maar ook schrijvers en

werken die buiten de mainstreamliteratuur vallen kwamen aan bod. Renée van Marissing beschreef bijvoorbeeld hoe Jo Boer de literaire wereld binnentrad en vriendschappen aanknoopte met eigenzinnige schrijvers als Anna Blaman, en Bertram Mourits boog zich over de briefwisseling tussen Boeli van Leeuwen en zijn uitgever. Thomas Heerma van Voss schreef een artikel over de lezingen die Fré Dommisse hield over haar ervaringen als psychiatrisch patiënt en legde een link met de hedendaagse tekortschietende zorg.

Midden: Godfried Bomans op Rottumerplaat, 1971. Linksonder: Handschrift van 'De rat van Arras' van Adriaan van Dis. Rechtsonder: Notities van Jo Boer, jaren veertig.

Het enige verhaal dat Adriaan – de term is zeker niet badinerend bedoeld – ‘door de machine heeft gehaald’ is ‘De rat van Arras’. Het verscheen als oorspronkelijke uitgave van de Bijenkorf in de Literaire Boekenmaand maart 1986. Adriaan was altijd tegen een herdruk, vertelt hij, maar nadat Alfred Birney op de site van het Literatuurmuseum het verhaal lovend besprak, besloot hij het op te nemen in de nieuwe verhalenbundel, dat mede een ode is aan het kustdorp van zijn jeugd.

 Kees de Bakker op www.rod.nl

Schrijversportretten v.l.n.r.: Kees van Kooten en Wim de Bie door Ernstine Oosting, Willem Frederik Hermans door Erik van Straten en Maria Dermoût door Ina Hooft.

De *Schrijversgalerij* die jarenlang te zien was in het Literatuurmuseum leeft voort op Literatuurmuseum.nl. De bezoeker kan hier digitaal dwalen langs zo'n 425 schrijversportretten uit de museumcollectie en de verhalen achter de werken ontdekken. Vooral de portretten van Kees van Kooten, Willem Frederik Hermans en Maria Dermoût bleken in 2021 populair.

Educatie

Door taalbegrip en talige expressie kunnen kinderen zich persoonlijk ontplooien, sterke relaties bouwen en hun kansen op school en in de maatschappij verbeteren. Het museum draagt hier in belangrijke mate aan bij. Leesbevordering en literatuureducatie vormen het vertrekpunt van vrijwel alle activiteiten van het museum. Vooral kinderen met een taalachterstand of die taalzwak zijn kunnen hiervan profiteren. In het educatieve aanbod – fysiek en online – voor zowel het primair als het middelbaar onderwijs staan leren, beleven en doen centraal. Veel lessen kwamen te vervallen, maar in 2021 heeft het museum toch nog ruim 9.100 leerlingen en studenten kunnen ontvangen.

TOP 5 meest gelezen artikelen 2021

1. *'Pas op, zij is heel gevaarlijk' – Fré Dommissie over haar jaren in de psychiatrie*
– **Thomas Heerma van Voss**

2. *Wonderbaarlijk dat zo'n bijzondere voorstelling als Poppetgom ooit op de Nederlandse tv is uitgezonden*
– **Bertram Mourits**

3. *Geen schrijvende moeders, maar schrijvers met kinderen*
– **Renée van Marissing**

4. *'Wees een kerel Simon' – De verhouding tussen Henriëtte van Eyk en Simon Vestdijk in brieven*
– **Thomas Heerma van Voss**

5. *De boeiende tragiek van Neel Doff, geestelijk moeder van Keetje Tippel*
– **Yannick Dangre**

Museumles in *Papiria*. Foto: Eveline van Egdom.

Educatieve programma's voor het onderwijs

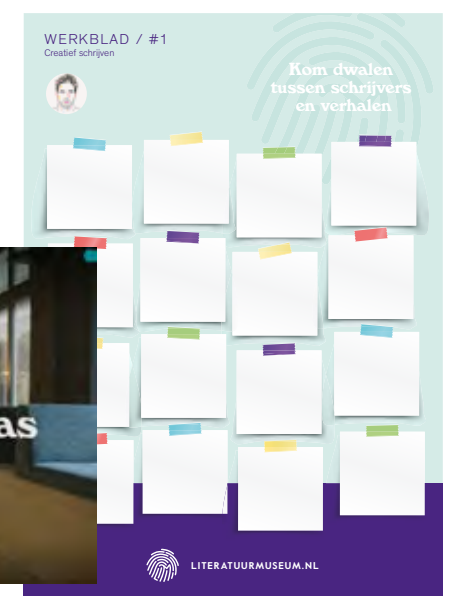
In het Kinderboekenmuseum worden per expositie specifieke leerdoelstellingen geformuleerd, onder meer op het gebied van taal, cultuur en identiteit. Deze worden onderling op elkaar afgestemd zodat een breed educatief palet ontstaat. Er zijn educatieve programma's bij alle familietentoonstellingen voor zowel het primair onderwijs en de brugklas van het voortgezet onderwijs als het beroepsonderwijs. Ook zijn er jaarlijks Kinderboekenweeklessen.

In 2021 is het educatief aanbod geoptimaliseerd. Er is gekeken welke boeken centraal staan in de museumlessen en of dit aanbod breed genoeg is op het gebied van culturele diversiteit en gender. Ook zijn de lessen voor speciaal onderwijs verbeterd en zijn Engelstalige museumlessen ontwikkeld.

Het museum kon het voortgezet onderwijs via Literatuurmuseum.nl bedienen met online exposities, artikelen en educatieve programma's. Leerlingen kunnen hiermee op een eigentijdse, creatieve manier meesterwerken uit de Nederlandse literatuur ontdekken, (her)lezen en kritisch met elkaar bespreken.

Vanaf 2022 kunnen leerlingen van het middelbaar en voortgezet onderwijs ook weer in het museum terecht. Met de tentoonstelling *Back Street* voorziet het museum in een lacune, aangezien er grote vraag is naar educatieve, interactieve en prikkelende tentoonstellingen speciaal voor leerlingen van het vmbo en mbo. In 2021 is niet alleen, zoals vermeld, gewerkt aan de ontwikkeling van de expositie, maar ook aan bijbehorend educatief programma.

Voor de Dag van de Literatuur is een digitale workshop ontwikkeld waarin Thomas Heerma van Voss drie korte schrijfpodcasts geeft. Leerlingen maakten zo kennis met het archief en gingen zelf creatief aan de slag. Zo nu en dan wordt ook educatie op maat ontwikkeld, waaronder een project in samenwerking met een middelbare school in Amersfoort en een interactieve lezing voor de Katholieke Hogeschool VIVES | Lerarenopleiding Campus Brugge en Kortrijk.

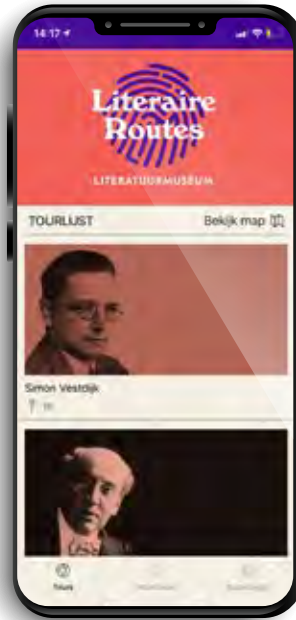

Thomas Heerma van Voss geeft een digitale workshop.

Educatie voor individueel publiek

Vanwege de toenemende ontleding zet het museum zich actief in voor leesbevordering. Om zijn rol als leesbevorderaar verder vorm te geven, realiseerde het museum in 2021 de eerder genoemde *Voorleestent*, die kinderen de ruimte biedt helemaal op te gaan in een verhaal, en volwassenen tips geeft om zo spannend mogelijk voor te lezen. Daar ligt de basis voor taalontwikkeling. Verder draait het in alle tentoonstellingen, workshops en andere activiteiten zowel om het ontdekken en beleven van verhalen als om het zelf maken ervan.

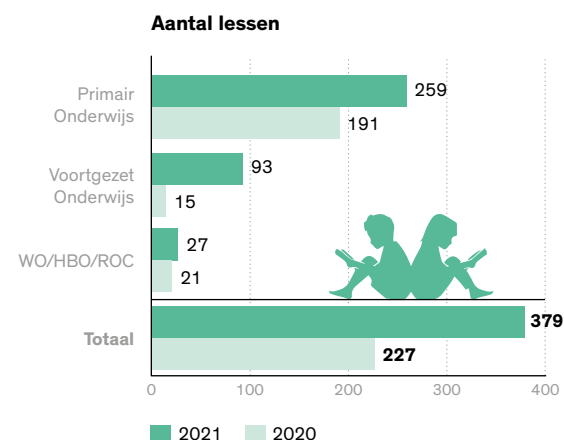
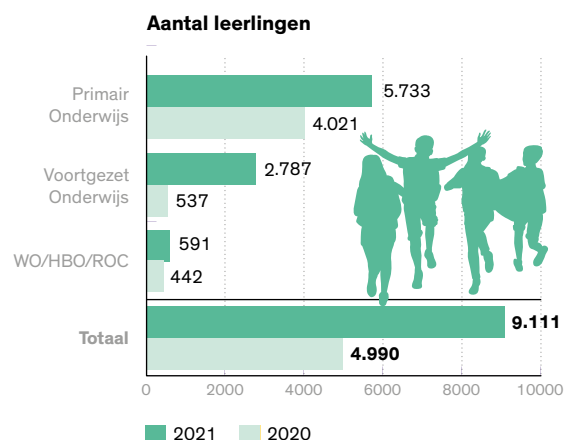
Door corona konden veel educatieve activiteiten, zoals rondleidingen tijdens de Boekenweek, geen doorgang vinden. De socialemediakanalen boden een alternatief door hier bijzondere verhalen te delen. Daarnaast konden wandelende literatuurlijfhebbers met de gratis educatieve Literaire Routes App wandelingen maken langs plekken die het decor vormen van zowel het leven als het werk van schrijvers en dichters, verlevendigd met anekdotes, citaten en bijzondere beelden. Verschillende media besteedden aandacht aan de app en Stichting CPNB nam de app mee in de promotie van de campagne *Nederland Leest*.

Harlingen doet Lahringen eer aan. Er is een app van het Literatuurmuseum die ons langs locaties uit Vestdijks leven en werk voert.

“ Onno Blom in de Volkskrant

Wethouder Robert van Asten in de *Voorleestent*.
Foto: Eveline van Egdom.

Hassnae Bouazza en Splinter Chabot tijdens de online uitreiking van de Haagse literatuurprijzen.

Evenementen

Via (publieks)evenementen zet het museum aan tot brede cultuurparticipatie. Dit jaar gebeurde dat deels online, zoals de uitreiking van de Haagse literatuurprijzen. Vanuit het museum wisselden presentatoren Hassnae Bouazza en Splinter Chabot van gedachten en reageerden ze op Zoom-interviews van Philip Huff met de laureaten, onder wie Constantijn Huygens-prijswinnaar Guus Kuijer.

Guus Kuijer.

Wat een feest! Om gisteravond ipv naar de (dikverdiende) live politieke castratie van onze premier te kijken naar de uitreiking van de Haagse literatuurprijzen. Prachtige interviews van Philip Huff met o.a. Anjet Daanje en taal-virtuoos Piet Gerbrandy. Voor wie het nog niet wist: literatuur = nieuwe werelden tegemoet-treden = je openstellen = over je eigen schaduw heen stappen = empathie = groeien = leven. Complimenten aan de organisatie!

f John-Alexander Janssen op Facebook

De Annie M.G. Schmidt-lezing door Koos Meinderts vond eveneens digitaal plaats en Alfred Schaffer ontving de P.C. Hooft-prijs 2021 tijdens een afwisselend online programma, gepresenteerd door schrijver en performer Babs Gons en met muziek van Izaline Calister, poëzie door Antjie Krog en een ode van Ellen Deckwitz. Liefhebbers van Schaffers werk, zoals Rodaan Al Galidi en Tom Lanoye, reageerden op zijn gedichten.

De Annie M.G. Schmidt-lezing door Koos Meinderts.

Aan het eind van het jaar gooide corona wederom roet in het eten. De feestelijke uitreiking van de Theo Thijssen-prijs aan Daan Remmerts de Vries kon niet doorgaan en ook de geplande kerstvakantieactiviteiten vervielen. Als digitale pleister op de wonde is de leesbevorderende videoreeks *De Verhalenreis*, waarin de Verhalendame een prikkelend voorproefje geeft van bekende jeugdboeken, opnieuw gedeeld via de socials van het museum.

Babs Gons en Alfred Schaffer tijdens de uitreiking van de P.C. Hooft-prijs.
Foto's: Mylène Siegers.

Toch nog leuke dingen aan die hele epidemie. Namelijk dat je nu gewoon in alle rust de uitreiking van de #pchooftprijs terug kan zien. Omdat #literatuurmuseum dit gewoon op haar site heeft staan en ik zo vanuit mijn kantoorstoel Alfred Schaffer en Babs Gons kan zien schitteren.

veerle Corstens op Twitter

Tijdens de zomervakantie kon de jaarlijkse Zomertekenschool van het Kinderboekenmuseum wel doorgaan, dit keer gewijd aan de Gouden Penseel-winnaars Marije Tolman en Martijn van der Linden. In het Verhalenlab volgden kinderen een fantasievolle dierenworkshop en Van der Linden verzorgde een exclusieve tekenworkshop. In oktober stond het Kinderboekenmuseum in het teken van het Kinderboekenweekthema *Worden wat je wil*. Er was de workshop *Maak je eigen boek!* en de Verhalendame wist weer vele kinderen te boeien.

Het museum was ook gastheer voor enkele evenementen van anderen. Zo is het partnership tussen de CPNB en DPG Media in het museum getekend, kreeg demissionair minister Ingrid van Engelshoven van auteurs, illustratoren en uitgevers in het Kinderboekenmuseum een brandbrief overhandigd en nam het leerplatform Ssula een familiequiz op in het museum. Ook zijn opnamen gemaakt voor de ONZ collegetour over straattaal en culturele identiteit, met onder meer Aafje de Roest over het Smibanees (Smib = Bims = Bijlmer) en Jenny Doetjes die inging op straattaal uit andere landen zoals het Pig Latin en back slang. In juni vond de uitreiking plaats van de Prijs van de Jonge Jury waarbij Margje Woodrow met *Fake Trip* in de prijzen viel. Tevens bood het museum tijdelijk onderdak aan ProDemos en ontving daardoor veel extra scholieren.

De Verhalendame. Foto: Eveline van Egdom.

Als de regen in de herfstvakantie met bakken uit de hemel komt, biedt het Kinderboekenmuseum uitkomst. Verhalendame Caja van der Poel vertelt iedere dag, en de hele familie is welkom.

“ Den Haag Centraal

Publieksbereik en partners

In de Voorleestent.
Foto: Eveline van Egdom.

In de vernieuwde galerij. Foto: Eveline van Egdom.

Doelgroepen

De studiezaal wordt vooral bezocht door professionals, terwijl het Kinderboekenmuseum met name families met kinderen van 0-13 jaar, het primair onderwijs en de brugklas trekt. Bezoekers van het Literatuurmuseum zijn vooral literatuur- en cultuurliefhebbers (18+) en hoger onderwijs. Het museum bedient dus een breed palet aan doelgroepen.

Om het publiek verder te vergroten en verbreden zijn in 2021 alle tentoonstellingen ook Engelstalig gemaakt. Een must, want steeds meer toeristen en expats bezoeken het museum en het past bij de ambitie door te groeien tot een van de drie grootste musea van Den Haag en een plek in de landelijke top 10 van familiemusea. Daarnaast is de ontwikkeling van de eerder genoemde, in 2022 te openen, tentoonstelling *Back Street* een belangrijke stap. Om te zorgen dat deze goed aansluit bij 14-20-jarigen zijn in 2021 de plannen besproken met een focusgroep, bestaande uit circa 25 jongeren uit diverse onderwijsgroepen en verschillende regio's. Ook via prototyping, het testen van diverse onderdelen tijdens het ontwerpproces, is gekeken hoe de doelgroep reageert.

Het museum is er voor iedereen, ook voor gezinnen met een migratieachtergrond of uit lagere welstandsklassen die niet als vanzelfsprekend naar het museum komen. Om families uit alle lagen van de bevolking te bereiken, wordt geparticipeerd in projecten als de Vakantiepas en de Ooievaarspas, en wordt samengewerkt met partners als bibliotheken en de Leescoalitie om óók

In *Ik ben Kikker*.
Foto: Eveline van Egdom.

De elfjarige Nada Magnouji is 'Leeskonink van Den Haag'.

degenen die taalzwak zijn te bereiken. Daarbij ondersteunt het museum diverse projecten op dit gebied, waaronder in 2021 het project Leeskonink van de Bibliotheek Schilderswijk (waar veel laagopgeleide gezinnen wonen), waarbij kinderen lees- en schrijfonderwijs kregen in het museum, en natuurlijk de tentoonstellingen bezochten. 'De allerleukste dag van mijn leven', aldus deelnemster Liana. Ook de workshops tijdens de Zomerschool in Buurthuis Mandelaplein in Transvaal waren een succes. Het museum zal in de toekomst langdurige programma's bieden om het buurthuis te ondersteunen bij extra lesaanbod vanwege de opgelopen corona-achterstanden.

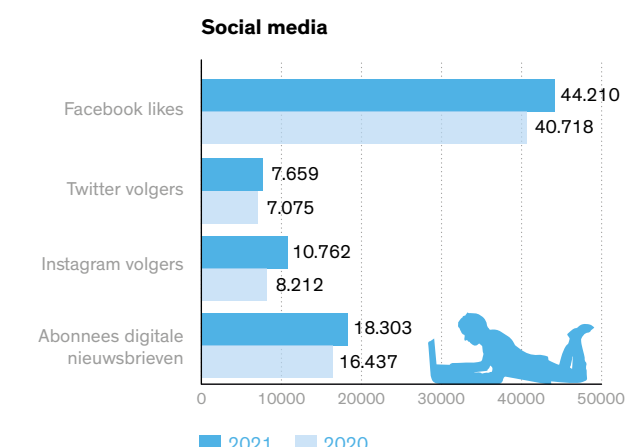
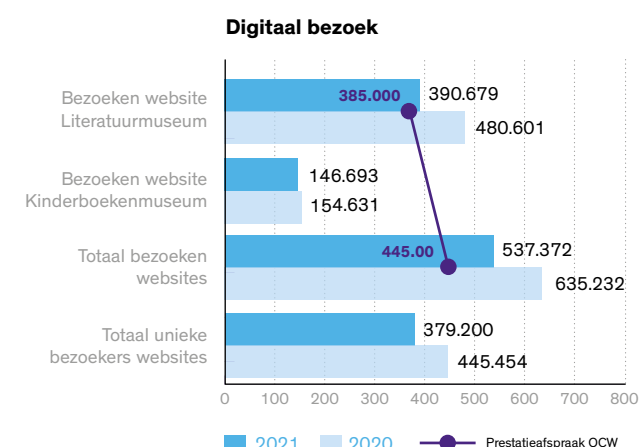

Pre-corona toonden groeiende bezoekersaantallen aan dat een steeds groter en breder publiek het museum weet te vinden. Uit doorlopend markt- en publieksonderzoek, observaties op de vloer en monitoring van sociale media blijkt de waardering bovendien groot te zijn. Het Kinderboekenmuseum wordt standaard hoog beoordeeld door MuseumKids-inspecteurs en staat jaarlijks in het rijtje Kidsproof-musea. Ook lovende Google-reviews van Nederlandse en buitenlandse bezoekers spreken boekdelen.

Steeds meer mensen leren de collectie kennen via de website. De hoge bezoekersaantallen voor Literatuurmuseum.nl (390.679 in 2021) maken duidelijk dat het online museum in een behoefte voorziet. Het gebruiksgemak van de site werd in het verslagjaar verbeterd en er worden regelmatig nieuwe verhalen geplaatst waarin een breed publiek zich herkent.

Van veel vrienden met kinderen kregen wij al de tip om hier heen te gaan. Het zou een must-do zijn als je Den Haag bezoekt met je kind. [...] Wat mij opviel, is dat er aan alles is gedacht. Er is echt door de ogen van een kind gekeken bij het bedenken van dit museum.

Gezinopreis.nl

Marketing en communicatie

De focus van het marketing- en communicatiebeleid ligt op het verbreden van de fysieke bezoekersstroom, het vergroten van het aantal online bezoekers en het genereren van meer zichtbaarheid voor de gehele organisatie. *Free publicity* en doelgerichte, online marketing zijn hiertoe de belangrijkste middelen.

Om bezoekers naar Literatuurmuseum.nl te trekken, zet het museum vooral in op Facebook-advertising en op de socials worden doorlopend posts geplaatst die de bezoekers naar de site leiden. Op sociale media kan het publiek informatie met elkaar uitwisselen, discussies voeren en leeservaringen delen. Dit gebeurt met name op Facebook, waar de community van Literatuurmuseum.nl eind 2021 uit 29.678 volgers bestond. Daarnaast is het museum actief op Twitter en Instagram, én sinds 2021 op TikTok om een jongere doelgroep te bereiken. Het eerste filmpje op TikTok liet zien hoe Marije Tolman

haar geliefde personage Vosje tekent. Binnen een dag had de post 4.361 likes en was het 194.500 keer bekeken! Verder zijn filmpjes geplaatst met medewerking van onder meer Alma Mathijssen, Gershwin Bonevacia en 'boektokker' Daniëlla van @daansbooks.

Voor de promotie van de *Voorleestent* zijn schrijver Özcan Akyol en presentator Dennis Weening als ambassadeur aangetrokken. In filmpjes vertelden zij over de experience en het belang van voorlezen. 'We lezen elke avond voor, maar dit is toch heel wat anders dan thuis. Je zit hier letterlijk in de lucht,

AO-poster van de Voorleestent.

Radio 1, in Kunststof

Joost Oomen in de tv-uitzending van *De Slimste Mens*.

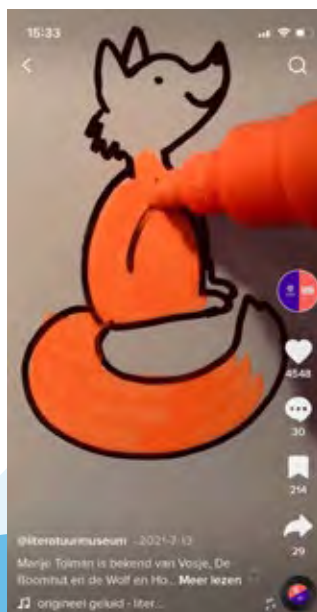

onder water of in de stad', aldus Weening. Daarnaast zijn advertenties geplaatst in onder meer *KekMama* en *Ouders van Nu* en waren op citydisplays in Leiden, Delft en Den Haag AO-posters van de *Voorleestent* te zien. RailTV communiceerde over de experience en over online tentoonstellingen via NS Onderweg op schermen in de treinen.

In het verslagjaar zijn 26 persberichten verzonden en het museum is ook genoemd in berichten van anderen, waaronder die van Stichting CPNB (over de Penselen-expositie) en de Leescoalitie. Het leverde *free publicity* op in zowel landelijke als regionale dagbladen, van *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* tot *Dagblad van het Noorden* en *Kidsweek*, in

uiteenlopende bladen als *HP De Tijd*, *Ouders van Nu*, *Privé* en *&C*, en online op sites zoals Nu.nl en Linda.nl.

Alle pr-inspanningen leidden tot 834 berichten in printmedia en online, met een advertentiewaarde van € 2.141.707. Het totale bereik was 439.471.800. Vooral de berichtgeving over de online expositie over Surinaamse schrijvers, de schenking van een deel van het archief van Ilja Leonard Pfeijffer en de bekendmaking van de toekenning van de P.C. Hooft-prijs aan Arnon Grunberg leverden veel media-aandacht op. Daarnaast was het museum ook te vinden in diverse podcasts en op radio en tv. Zo maakte directeur Aad Meinderts in

Jannie van der Heijden tijdens de aftrap van *Lees Voort*. Foto: Chris van Houts.

Samenwerkingspartners

het radioprogramma *Kunststof* de winnaars van de Haagse literatuurprijzen bekend en besteedde Omroep West aandacht aan de zomerprogrammering van het Kinderboekenmuseum. Als curator Joost Oomen in een tv-uitzending van *De Slimste Mens* de vraag krijgt in welke stad het Kinderboekenmuseum gevestigd is, weet hij niet alleen het antwoord op deze vraag, maar voegt hij er bovendien aan toe dat het museum in hetzelfde pand gevestigd is als de Koninklijke Bibliotheek én het Literatuurmuseum, waarop hij iedereen oproept het museum te bezoeken.

Voor het onderwijs is onder andere een educatiefolder verspreid. De in 2021 vernieuwde posterpakketten voor in de klaslokalen vonden gretig aftrek. Daarnaast is samengewerkt met *PraxisBulletin*, het vaktijdschrift voor leerkrachten in het primair onderwijs. Het museum levert hierin een bijdrage aan het boekentipskatern. De coördinator Educatie gaf een online presentatie in het kader van de opleiding van de Cultuurschakel tot interne cultuurcoördinator in primair onderwijs over de bijdrage van het Kinderboekenmuseum op het gebied van cultuureducatie.

Samenwerking – onder meer met universiteiten, onderzoeksinstituten, educatieve organisaties en diverse letterenorganisaties – is van groot belang. Het museum is ingebed in zowel het museale veld als het letterenveld en gaat regelmatig met verschillende partners een samenwerking aan op het gebied van communicatie, tentoonstellingen, educatieprojecten en evenementen.

Op het gebied van leesbevordering en literatuureducatie maakt het museum deel uit van de Leescoalitie, een samenwerkingsverband met onder meer Stichting Lezen en Stichting CPNB dat zich sterk maakt voor een geletterd Nederland. Naast een politieke lobby gericht op het maatschappelijk belang van lezen, ontwikkelen de partners leesbevorderingscampagnes, zoals *Lees voort!* waarin grootouders worden opgeroepen hun liefde voor lezen door te geven. Ook lanceerde de Leescoalitie *Readification* – *Lees je game uit!*, een met een Effie Award onderscheiden project dat jongeren met games aanmoedigt meer te gaan lezen. Ronald Giphart en Margje Woodrow schreven hiervoor verhalen die zich afspelen in de wereld van het spel *Assassin's Creed Valhalla*.

Readification - De Verborgene Verhalen.

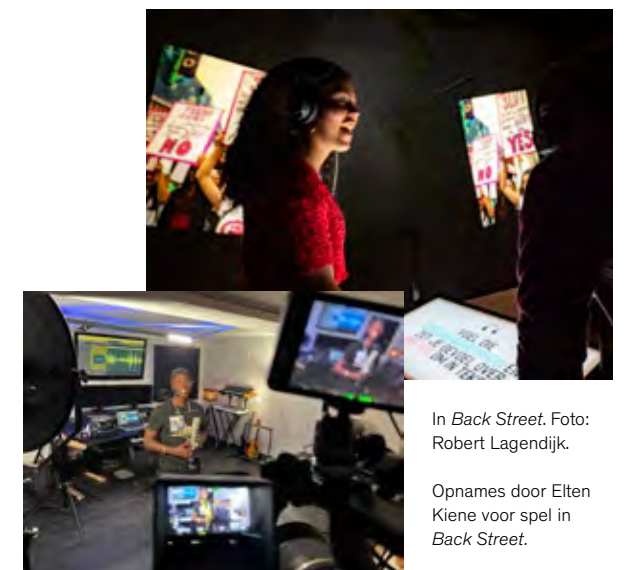
Het museum is nauw verbonden aan de Stichting P.C. Hooft-prijs voor Letterkunde, de Jan Campert-Stichting, het Willem Kloosfonds en de Stichting Louis Couperus Museum. Voor de drie eerstgenoemde stichtingen voert het museum het secretariaat, de financiële administratie en organiseert het de prijsuitreikingen. Tevens is de directeur van het museum voorzitter van de Campert-Stichting, de stichting die de Haagse literatuurprijzen toekent.

Tijdens de (online) nieuwjaarsreceptie van de Museumvereniging keek Ingrid Eilander, hoofd Publiekszaken en Tentoonstellingen, met collega's uit de museumwereld terug op 2020 en vooruit naar 2021. Ze stonden stil bij veilig museumbezoek en online mogelijkheden in tijden van corona. Een bericht over de online expositie *Bevrijding in de Literatuur* in de nieuwsbrief van de Museumvereniging leverde veel extra bezoek op. Dat gebeurde ook toen de landelijke Museumweek-ambassadeur Splinter Chabot de online expositie *De oneindige Mulisch* tipte. Bij Omroep Max vertelde Chabot over zijn herinneringen aan het Kinderboekenmuseum: 'Daar had je de typemachine van Annie M.G. Schmidt. En dan zie je dus de machine waarmee ze eigenlijk magie creëerde. Op de een of andere manier heb ik dat altijd onthouden. Dat is een herinnering die je altijd bij je draagt.'

In 2021 participeerde het museum in een onderzoek van het Tropenmuseum naar kinderen en musea. De deelnemende musea, waaronder het Rijksmuseum, Naturalis en het Joods Historisch Museum, deelden en vergeleken ervaringen en ideeën over familietentoonstellingen.

Voor de jongerententoonstelling *Back Street* werkt het museum samen met tal van partners. De expositie sluit aan bij het door de Leescoalitie geïnitieerde Leesoffensief en het museum zal met diverse Leescoalitiepartners optrekken om een duurzame impact te bereiken. De eerder genoemde focusgroep is opgericht in samenwerking met de CPNB en het museum heeft gebruikgemaakt van onderzoek van Stichting Lezen om kennis op te doen over leesgedrag. Ook ProDemos is een belangrijke partner: er is gekeken hoe het onderwijs gezamenlijk kan worden benaderd. Verder wordt *Back Street* gerealiseerd in co-creatie met

In *Back Street*. Foto: Robert Lagendijk.

Opnames door Elten Kiene voor spel in *Back Street*.

educatiespecialisten, docenten en jongeren zelf. Daarnaast betrok het museum bij de ontwikkeling onder meer game developers, schrijvers en urban woordkunstenaars. Het museum wil zijn voortrekkersrol als verbinder van archieven van schrijvers, uitgevers en illustratoren stevig vormgeven. De nieuwe catalogus biedt hiervoor alle mogelijkheden en daarnaast is het samenwerkingsproject *Verbonden erfgoed van bibliotheken* gestart. Samen met het Fries letterkundig en historisch centrum Tresoar wordt – bij wijze van pilot – een auteursportaal ontwikkeld waarin informatie over Theun de Vries is te vinden.

Theun de Vries.
Foto: Hans Roest.
Moergrobbe van
Theun de Vries.

Deze informatie bevindt zich in diverse collecties en wordt verbonden door middel van Linked Open Data. Een vergelijkbaar portaal kan daarna ook voor andere auteurs worden samengesteld: een duurzame bron voor literair-historische informatie.

Binnen het Haagse culturele en educatieve veld is het museum sterk verankerd. Zo zit adjunct-directeur Ingrid Eilander in het bestuur van de Stichting Directieoverleg Haagse Musea, participeert het museum in het Haagse Cultuurmenu (een educatief samenwerkingsverband dat jaarlijks zo'n 30.000 leerlingen bereikt) en is het een van de samenwerkingspartners van de Cultuurschakel, de expertise- en bemiddelingsorganisatie voor cultuuronderwijs en cultuurparticipatie. In schooljaar 2020-2021 leverde het museum een bijdrage aan het herschrijven/herzien van de leerlijn Literatuur van de Cultuurschakel.

Met de online tentoonstelling *Bevrijding in de Literatuur* leverde het museum een bijdrage aan de Haagse Vrijheidsweken, jaarlijks gehouden in aanloop naar het Bevrijdingsfestival Den Haag op 5 mei. Met diverse (culturele) instellingen – waaronder Beeld & Geluid Den Haag, het Filmhuis, het Montesquieu Instituut, het Nationaal Theater, Nieuwspoor en het Omniversum – zijn oriënterende gesprekken gevoerd over het opzetten van platform SPREEK en het organiseren van activiteiten op het gebied van debat en dialoog.

Samenwerken gebeurt ook over grenzen heen. Het museum ontvangt regelmatig buitenlandse delegaties om kennis te delen, spreekt met organisaties als het Goethe Institut Finland en de Deutsche Akademie für Kinder- und Jugendliteratur over zaken als jeugdliteratuur en diversiteit, en is actief in het International Committee for Literary and Composers' Museums van het ICOM, en Hands On. Met zusterorganisatie het Letterenhuis in Antwerpen vindt uitwisseling plaats op het gebied van kennis en expertise en beide organisaties zijn betrokken bij het literair-historische tijdschrift *Zacht Lawijd*.

Ingrid Eilander. Foto: Eveline van Egdom.

#papatweet: als je 4yo smekend vraagt wanneer we weer eens naar @kinderboekenmus en @nijntjemuseum kunnen, dan weet je in ieder geval zeker dat die @Museumjaarkrt een goed idee was :). Nu nog heropenen ajb... iets met een eindstreep toch ;).

 Kevin de Kok op twitter

Organisatie

In de vernieuwde galerij.
Foto en ontwerp: Kaleido Collective.

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van het museum bestond op 31 december 2021 uit:

Koos van der Steenhoven, voorzitter
Martijn David
Birgit Büchner
Yra van Dijk
Martine Schaap

In het verslagjaar is de Governance Code Cultuur toegepast. De Raad onderschrijft de Fair Practice Code en de Code Diversiteit & Inclusie en neemt de implementatie daarvan, samen met de directeur-bestuurder, ter hand. De Raad heeft drie commissies met elk een eigen reglement: een auditcommissie, een renumerationcommissie en een inhoudelijke kwaliteitscommissie. Het belangrijkste gespreksonderwerp was de huisvesting en met name de voorziene nieuwe locatie: Tournooiveld 4 & 5 in Den Haag, onderdeel van het zogenaamde Staalcomplex. Ook op andere vlakken stond de Raad de directie van het museum met raad en daad ter zijde en oefende zijn taak als toezichthouder uit. In totaal vergaderde de Raad in 2021 zevenmaal, in aanwezigheid van de directeur en de adjunct-directeur.

Heel erg leuk voor kinderen, ze leren op een leuke manier zelf een verhaal te schrijven. De mensen van het museum deden het ook leuk!

“ Irma Zikzee in een Google review

Personeel

De pandemie en bijbehorende lockdowns vroegen veel van de medewerkers. Waar kon werd thuis gewerkt en veel contact vond plaats via het scherm. Gelukkig kon vrij snel – op veilige wijze – ook in het museum worden gewerkt. De organisatie had in 2021 een gemiddelde omvang aan vast en tijdelijk personeel van 23,3 fte. Het aantal projectmedewerkers omvatte in het verslagjaar 1,7 fte. Het verzuimpercentage bedroeg in 2021 4,1% (2020: 3,73%), waarvan 2,8% als gevolg van zwangerschap. Het Managementteam bestond op 31 december 2021 uit de hieronder vermelde personen:

Aad Meinderts, directeur-bestuurder
Ingrid Eilander, adjunct-directeur / hoofd Publiekszaken en Tentoonstellingen
Marian van Wissen, hoofd Bedrijfsvoering
Bertram Mourits, hoofd Collecties
Anne Wegerif, directie-assistent / secretaris Raad van Toezicht

Het museum is niet alleen dank verschuldigd aan zijn medewerkers en vrijwilligers, maar ook aan de studenten die in 2021 stage liepen. Het museum moest in 2021 helaas afscheid nemen van Sandra de Vries, die in de zomer overleed na een kort ziekbed. De Vries was als vrijwilligster bij de afdeling Collecties zeer betrokken bij het museum en heeft veel werk verricht voor de ontsluiting van het immense archief van haar vader, Theun de Vries.

Financiën

Aad Meinderts leidt Kamervoorzitter Vera Bergkamp rond.
Foto: Eveline van Egdom.

Het Literatuurmuseum/Kinderboekenmuseum valt sinds 1 januari 2021 voor zowel het beheer van de collectie, de instandhouding van het museale gebouw als de taken op het gebied van exposities, wetenschap en educatie onder de Erfgoedwet. Dit betekent dat het museum kan rekenen op de in het kader van de Erfgoedwet toegewezen structurele financiering. Het museum is daarmee een van de 29 rijksmusea die voor alle aspecten van zijn bedrijfsvoering een langjarig subsidieperspectief heeft.

Het museum streeft als cultureel ondernemer naar een gezonde financiële situatie waarin risico's worden gespreid, kostenefficiënt

en synergetisch wordt gewerkt, en eigen inkomsten en bijdragen uit private middelen worden gestimuleerd. Extra uitgaven worden pas gedaan als daarvoor dekking is gevonden en de kwaliteit van het eindproduct geborgd is. Er wordt conservatief begroot. Tegenvallende inkomsten kunnen worden opgevangen door variabele, te beïnvloeden kosten.

De bezoekersaantallen lagen met 58.500 ongeveer op het aantal van de begroting (60.000), maar vanwege de coronapandemie aanzienlijk onder het niveau van 2019 (123.500).

Exploitatierekening 2021

	2021 in €	Begroting in €	2020 in €
BATEN			
Publieksinkomsten	409.720	444.000	501.816
Overige directe opbrengsten	-	15.000	1.494
Indirecte inkomsten	110.207	110.500	93.803
Bijdragen uit private middelen	181.886	132.085	384.237
Totale Opbrengsten	701.813	701.585	981.350
Subsidie OCW	3.233.236	2.996.464	2.978.963
Overige subsidies/bijdragen uit publieke middelen	1.328.388	344.601	860.684
Totale Subsidies/Bijdragen	4.561.624	3.341.065	3.839.647
TOTALE BATEN	5.263.437	4.042.650	4.820.997
LASTEN			
Salarislasten	1.598.942	1.798.500	1.663.853
Afschrijvingen	172.039	166.500	440.214
Huisvesting	1.448.652	1.461.117	1.435.117
Aankopen	86.911	25.000	34.806
Overige lasten	1.008.439	678.000	1.256.026
TOTALE LASTEN	4.314.983	4.129.117	4.830.016
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	948.454	-86.467	-9.019
Saldo rentebaten/-lasten	-8.190	-9.533	-7.958
Exploitatieresultaat	940.264	-96.000	-16.977
Bestemmingsreserves/-fondsen	-950.000	-	-
RESULTAAT	-9.736	-96.000	-16.977

Ondernemerschap

Pre-corona floreerde het museum, ook in financieel opzicht. Grote bezoekersaantallen, inkomsten uit de museumshop, kinderfeestjes en zaalverhuur zorgden voor hoge publieksgerelateerde inkomsten. De door het ministerie gestelde eigen inkomstennorm werd makkelijk behaald. Dankzij het museumcafé en de realisatie van een stijlvol ingerichte bibliotheek annex vergaderruimte namen de eigen verdienmogelijkheden toe. De pandemie had echter ook in 2021 aanzienlijke omzetsderving tot gevolg. Het café heropende pas op 1 december zijn deuren, mede vanwege personeelstekort, om op 18 december weer te moeten sluiten. Mede dankzij de coronasteunmaatregelen van de overheid kon het museum naar behoren blijven functioneren.

Met name voor digitalisering – o.a. in het kader van Metamorfoze – en de in 2022 te openen tentoonstelling *Back Street* verwierf het museum inkomsten uit fondsenwerving. Ook veel particulieren dragen het museum een warm hart toe, zoals bleek uit vele donaties via Literatuurmuseum.nl en Kinderboekenmuseum.nl, en de online ticketshop.

Las vandaag in Goede papieren het stuk over Hermine de Graaf, over wie ik zaterdag a.s. in Groningen aan de tand word gevoeld, en ik dacht: wat goed dat al die (bijna) vergeten schrijvers weer onder het stof vandaan worden gehaald.

Donateur op Geef.nl

Het museum beschikt over een groot relatienetwerk, en wil dit verstevigen en verder uitbreiden. Er is hiervoor gewerkt aan een strategisch plan, dat in 2022 een vervolg zal krijgen. Met het oog op de komende verhuizing en de kosten die hiermee gemoeid zijn, is het extra belangrijk om relaties met de fondsen te optimaliseren en commerciële sponsors aan het museum te binden. Er is tevens een scan uitgevoerd van verschillende subsidiemogelijkheden, ook op Europees niveau.

In het museumcafé. Foto: Nederhout.

Door Ilya Leonard Pfeijffer bedacht en gemaakt Mocaans geld.

Huisvesting

Sinds 1983 is het museum gevestigd in het Koninklijke Bibliotheek-complex. Dit complex, waarvan de KB, de RKD en het museum de hoofdbewoners zijn, zal, zoals meegedeeld is door het Rijksvastgoedbedrijf, niet langer dan tot 2028 in bedrijf kunnen blijven. Het museum moet dus voor die tijd elders gehuisvest zijn.

Intussen is er ook veel onrust, omdat de Tweede Kamer in september 2021 het oude Buitenlandse Zakengebouw direct naast het museum betrok. Onaangekondigde demonstraties bemoeilijken regelmatig de toegankelijkheid van het museum. Het museum heeft plaatsgenomen in diverse gremia waar de veiligheid van het gebied wordt besproken.

Midden in het centrum van Den Haag heeft het museum een prachtige nieuwe locatie gevonden: Tournooiveld 4 & 5, onderdeel van het zogenaamde Staal-complex. Hier, in het hart van het Haagse museumkwartier, kan het museale, educatieve en onderzoeksprogramma van het museum tot volle ontwikkeling komen en liggen er vele mogelijkheden tot samenwerking, zoals met het Mauritshuis, het Haags Historisch Museum, Museum Escher in het Paleis en het Nationale Theater. Het Voorlopig Ontwerp bewijst de potentie van het pand en maakte het mogelijk om betrouwbare berekeningen te maken. In het verslagjaar konden nog geen definitieve afspraken gemaakt worden voor vestiging aan het Tournooiveld.

Prestatiedoelstellingen

Het ministerie van OCW toetst het museum op het behalen van verschillende doelstellingen. Ondanks corona heeft het museum met 58.231 bezoekers nagenoeg de bezoekersdoelstelling van 60.000 gehaald. Op educatief gebied zijn de doelstellingen – rekening houdend met de pandemie – ruimschoots gehaald voor zowel het basisonderwijs (5.733 leerlingen), het voortgezet onderwijs (2.787 leerlingen) en hoger onderwijs (591 studenten). De doelstelling was hiervoor in totaal 5.500. Het ministerie toetst de organisatie ook op cultureel ondernemerschap. De indicator hiervoor, de eigen inkomsten uitgedrukt in een percentage van de structurele subsidie, bedroeg in 2021 22 %, de minimumnorm die door het ministerie is vastgesteld is 19,5%.

Tournooiveld 4 & 5, onderdeel van het zogenaamde Staal-complex.

Bijlage I

Aanwinsten 2021

A

- *Armada. Tijdschrift voor Wereldliteratuur*, diverse archivalia waaronder notulen van redactievergaderingen, kopij, ledenadministratie en correspondentie van Jo Radersma met o.a. Anneke Brassinga, Jan Eijkelboom en Willem Jan Otten.
- Saya Yasmine Amores, kunstwerk dat afgebeeld staat op de omslag van *Het verdriet van de fluit*.
- Hans Andreus (ps. van J.W. van der Zant), portret door Wendela Slok.
- Armando, literaire nalatenschap, met o.m. aantekeningenboekjes, handschriften, dossiers over diverse onderwerpen en boeken met aantekeningen.

B

- Frans Babylon (ps. van F. Obers), archivalia waaronder dichtbundels met opdracht.
- H.H. ter Balkt, exemplaar van *Hemellichamen* met correcties; literaire nalatenschap, met o.m. manuscripten, drukwerk, portretten en brieven.
- F.L. Bastet, diverse archivalia, waaronder foto's en correspondentie.
- H.C. ten Berge, portret door Pamela McAdam.
- Herman van den Bergh, diverse archivalia, waaronder een reisdagboek

'Zomerreis 1960',

- aantekeningen m.b.t. Italiaanse literatuur en het typoscript 'De grote dwaas uit Todi'.
- Ad den Besten, diverse archivalia, waaronder aantekeningen, manuscripten, een typoscript met een statement over poëzie en brieven van Ed. Hoornik, Roel Houwink en Alfred Kossmann.
- J.M.A. Biesheuvel, diverse archivalia, waaronder een handgeschreven sinterklaasgedicht, boeken met opdracht, voorwerpen en twee briefjes aan Moeder; portret van Eva Biesheuvel-Gütlich door Siegfried Woldhek.
- Willem Bilderdijk, een uitgouwblad met 'Stamtafel van Mr. Willem Bilderdijk' door J.A. Alberdingk Thijm.
- Sander Bink, correspondentie en documentatie van Bink, met o.m. brieven van o.a. Remco Campert, Jan Siebelink en Hendrik de Vries m.b.t. schrijvers als Henri van Booven, Louis Couperus en Maurits Wagenvoort.
- D.A.M. Binnendijk, portrettekening door C.F. Roelofsz.
- Anna Blaman (ps. van J.P. Vrugt) diverse archivalia waaronder boeken met opdracht, o.m. van Ellen Warmond en Ed. Hoornik, foto's, documenten betreffende Alie Bosch,

waaronder brieven van

- Ellen Warmond en een brief van Dolf Verroen aan Jan van der Weele.
- J.C. Bloem, familiefoto's en afschrift van een brief met anekdotes over Bloem; brief aan J.M.C. Bouvy.
- Rein Bloem, diverse archivalia, waaronder manuscripten en typoscripten van gedichten.
- Jo Boer, dossier over een conflict tussen Boer en haar uitgever.
- Godfried Bomans, archivalia over Bomans, waaronder een necrologie door H.L. Prenen en foto's.
- Gert Boonekamp, correspondentie.
- Menno ter Braak, brief van Ant ter Braak-Faber aan Studentenvereniging op Humanistische Grondslag.
- Gerard den Brabander (ps. van J.G. Jofriet), typoscript van het gedicht 'De trein uit Westerbork' voor Sal Polak; opdrachtexemplaar van *De Raaf*; manuscript en typoscript voor Fie en Hans de Pater; foto's.
- Wim Bijmoer, gordijnstof met de afbeelding van Beertje Pippeloentje, getekend door Bijmoer.

C

- Remco Campert, portretfoto's door Ruud Emmerich; portret door Wendela Slok; aanvulling op het literair archief, met o.m. typoscripten van

- dichtbundels en columns, foto's, een zelfportret, schoenen en brieven van o.a. Joekie Broedelet, Jan Cremer, Rudy Kousbroek en Cees Nooteboom.
- Antoon Coolen, typoscript van de vertaling *L'Homme au Guignol* door Marcelle van Tilburg-Schlomer; bijgevoegd is een van Stijn Streuvels aan Schlomer.
- Louis Couperus, twee foto-albums gerelateerd aan Couperus.

D

- Maria van Daalen, portret door Robin D'Arcy Shillcock.
- Cola Debrot, archivalia m.b.t. het samenstellen van een kwartierstaat van Debrot door C.P. Briët, met o.m. aantekeningen, drukwerk en correspondentie.
- Adriaan van Dis, portret door Milou Hermus.
- Maarten Doorman, portret door F.F. Beckmans.
- Renate Dorrestein, schoolkrant met een bijdrage van Dorrestein.
- Hemmo Drexhage, aanvulling op het literair archief.
- Hans Dütting, portret getiteld 'Portret van een dichter' door Frans Erkelens.
- Guus Dijkhuizen, aanvulling op het literair archief, met o.m. drukwerk, foto's en brief van Wim Kan.

E

- Jan Elburg, correspondentie met Kees Hin.
- Hans Ester, aanvulling op het correspondentie-archief.
- Ben van Eysselsteijn, diverse archivalia waaronder boeken met opdracht, familiefoto's en brieven aan A.H.B.C. Schepman-van Ebbenhorst.

F

- Hans Faverey, familiefoto's.
- *Facsimile*, drukversie van *Facsimile*, een tijdschrift in faxvorm, met afdrukken van documenten van diverse schrijvers.
- Rhijnvis Feith, portret door Willem Bartel van der Kooi.
- Else Flim, foto van portret door J.B. Kolman, met achterop met gedicht 'Verblijf op Santorini', gemaakt tijdens poseersessies.
- Dimitri Frenkel Frank, portret door Karen van Dulmen Krumpelman.

G

- Louis van Gasteren, archivalia uit Van Gasterens nalatenschap, over/van Jef Last, Hendrik de Vries en Elise Menagé Challa.
- Hans Giesen, tekeningen voor Gerrit Komrij's *Tequila Sunrise*.

H

- Jan van der Haar, typoscript.
- Hella S. Haasse, feestprogramma van 25-jarig huwelijksfeest van de heer en mevrouw Koppen met daarin een aankondiging van voordracht door Haasse.
- Hans Hagen, aanvulling op het literair archief, met o.m. manuscripten en drukwerk; portret door Gerard Schoemaker.
- Jacques Hamelink, portret door Bernardine Ensink.
- Henri Hartog, foto's.
- Jan de Hartog, aanvulling op de literaire nalatenschap, met o.m. aantekeningen, typoscripten, foto's, av-materiaal, familiepapieren en correspondentie.
- Jac. van Hattum, diverse archivalia, waaronder typoscripten met gedichten en opdrachtexemplaren; portret door Joop Rubens.
- François Haverschmidt, afschrift van een brief aan Jan Bouman.
- Roman Helinski, typoscripten van o.m. *Brandsmoor*.
- Friso Henstra, diverse archivalia, waaronder schetsen en originele illustraties, en correspondentie.
- Peter M. Heringa, etsen en schetsen door Madeleen Brinkman en persoonlijke documenten.

- Willem Frederik Hermans, foto's door R.A.A. de Brouwer.
- Judith Herzberg, aanvulling op het literair archief, met o.m. manuscripten en typoscripten, persoonlijke documenten en enkele voorwerpen.
- Cees van Hoore, aanvulling op het literair archief, met o.m. documenten m.b.t. reizen.
- Roel Houwink, typoscript over Johanna Kruit; brief en een typoscript van het gedicht 'Piloot' voor A. Viruly; brief aan een onbekende.

I

- IBBY, deel van het archief, met o.m. notulen, financiële overzichten, drukwerk en correspondentie.

J

- Atte Jongstra, portret door Siert Dallinga.

K

- Nico Keuning, aanvulling op het archief, met o.m. archivalia van Max de Jong waaronder correspondentie, manuscripten en foto's; een dossier van Gerrit Krol met o.a. correspondentie.
- Richard Klinkhamer, diverse archivalia, waaronder typoscripten van o.m. *Woensdag gehaktdag*, rapport van Pieter Baan Centrum t.b.v. het proces

- in 2000 en correspondentie met o.a. Pierre H. Dubois.
- Willem Kloos, brief aan Jacques Verhoeven.
- Gerrit Komrij, brieven van o.a. Kees Lekkerkerker.
- Rutger Kopland (ps. van R. van den Hoofdakker), brieven aan Jaap Tempelman.
- Anton Korteweg, av-materiaal.
- Gerrit Kouwenaar, jeugdwerk.
- Hanna Kraan, manuscripten van Sinterklaasgedichten.
- Johanna Kruit, diverse archivalia, waaronder gedichten in typoscript, boeken met opdracht en brieven aan Roel Houwink.

L

- Augusta Lampe, diverse archivalia, waaronder manuscripten.
- Jef Last, diverse archivalia uit nalatenschap van Louis van Gasteren, met o.m. manuscripten en typoscript van gedichten.
- Aart van der Leeuw, exemplaar van *Kinderland* met een opdracht en een jeugdfoto.
- Freek van Leeuwen, exemplaar van het door Van Leeuwen samengestelde Bulletin van de Lange Akker met handtekeningen van de schrijvers.
- Gerd De Ley, gesigneerd document met aforismen, t.g.v. De Leys zilveren schrijversjubileum.

- Rudi van Lier, portretten door een onbekende kunstenaar.
- Gerry van der Linden, diverse archivalia, waaronder typoscripten, foto's divers drukwerk, en brieven van o.a. Pieter Boskma, Joseph Brodsky, Remco Campert, A.F. Th. van der Heijden en Elly de Waard; portret door Frenk Leijser.
- Literair Café De Puin-ruimer, archief met o.m. gedrukte gedichten van diverse gastdichters en correspondentie.
- Hans Lodeizen, foto's uit het familiearchief; een oorkonde opgesteld door Lodeizen en Yvonne van de Pitte; Lodeizen-archief van Gerard Bes, schrijver van biografie *Liever liefde dan gedichten*, met o.m. typoscripten, familiefoto's, een plakboek van Willem Wilmink met aantekeningen en ingeplakte documenten m.b.t. Lodeizen, en correspondentie van Bes met o.a. Willem Frederik Hermans, Cees Nooteboom, Gerard Reve, Simon Vinkenoog en Willem Wilmink.
- Lucebert, getypt 'Decreet', gesigneerd, met zegel en een portretfoto van Lucebert; av-materiaal; tekening 'Dik Trom'; litho's getiteld 'January'.

M

- Geert Mak, portret door Daan van Doorn.
- Alma Mathijssen, 'Alma's Authors', kunststofnagels beschilderd met 10 portretten van Alma's favoriete auteurs door Frédérique Olthuis, t.g.v. Het Boekenbal 2016.
- Piet Meeuse, portret door Oscar de Wit.
- Koos Meinderts, print van liedteksten door Meinderts en Harrie Jekkers voor 't Klein Orkest.
- Stichting Memoriaal, archief met archivalia van Heinz Aufrecht, Chris Dekker, Conrad M. Stibbe, Selina Pierson en Vincent Weyand.
- Piet Meeuse, portret getiteld 'Piet M., schrijver' door Oscar de Wit.
- Doeschka Meijsing, programma van de schooltoneelvoorstelling 'Barend Bombarde', met Meijsing in de hoofdrol.
- Geerten Meijsing, typoscript van 'Mijn vier motieven'.
- Neeltje Maria Min, portret door Marian de Glopper.
- Maarten Mourik, literaire nalatenschap.

N

- Cees Nooteboom, handgeschreven album amicorum door Cees Nooteboom voor Remco Campert tgv diens 60e verjaardag in 1989; portret door Wendela Slok.

P

- Jos Panhuijsen, brief aan Ton Kuipers.
- E. du Perron, diverse archivalia m.b.t. de brievenuitgave van Du Perron, met o.m. kopij en correspondentie.
- Ilja Leonard Pfeijffer, deel literair archief, met o.m. agenda's, notitieboekjes, plakboeken en de complete documentatie rond het zelfverzonnen Mocanië en de Mocaanse taal; portret 'Ilja als Elvis' door Anne-Tjerk Mante; portret door Casper Faassen.
- Michel van der Plas, correspondentie met A.C.M. Jonkers.
- Marianne Philips, typoscript met correcties van 'De Barten'.
- Barber van de Pol, portret door Oscar de Wit.
- Bob Polak, archief m.b.t. Willem Frederik Hermans, met o.m. documentatie voor o.a. literaire wandelingen in Amsterdam en Haarlem, *WFH-verzamelkrant* en *Hermans-magazine*, foto's, een stamboom van de familie Hermans en correspondentie.
- Fetze Pijlman, portret door Margriet Stegmeyer.

R

- Ton van Reen, portret door Jos Deenen, fotocollage, 2005.
- Gerard Reve, geluidsopnamen.

- Karel van het Reve, geluidsopnamen.
- Astrid Roemer, oorkonde van de Prijs der Nederlandse Letteren 2021.
- Martin Ros, aanvulling op de literaire nalatenschap, met o.m. een juridisch dossier, typoscript 'De wielersdroom' van Tim Krabbé, en correspondentie, waaronder fanmail.
- Maarten van Rossem, portretfoto's door Ruud Emmerich.
- Renate Rubinstein, correspondentie met Hans Vervoort.
- Marieke Lucas Rijneveld, portret door Annie Schoterman.

S

- Annet Schaap, aanvulling op illustratie-archief.
- Arthur van Schendel, aantekeningen voor en manuscript van *Het fregatschip Johanna Maria* en *Herinneringen van een domme jongen*.
- K. Schippers, portret door Jaap van den Ende.
- Theo Sontrop, brieven van o.a. Jean-Paul Franssens.
- Jan en Gertrude Starink, brieven aan o.a. Frans van Rossum; aanvulling op het literaire archief.
- Kees Stip, diverse archivalia waaronder brieven van Wim Kan, met typoscript van 'De schildpad', en drs P. en Ivo de Wijs.
- Hans van Straten, diverse

archivalia waaronder geluidsopnamen.

- Sub Signo Libelli, archivalia van verschillende auteurs, afkomstig uit archief Sub Signo Libelli van Ger Kleis, waaronder: typoscripten van E.B. de Bruyn en gedichten en brieven van Boudewijn Büch

T

- Thé Tjong-Khing, originele illustraties voor *Panda & Eekhoorn* van Ed Franck en *Vos en Haas. Een boef in het bos* van Sylvia Vanden Heede.
- Gerard Termorshuizen, archief met o.m. archivalia betreffende P.A. Daum, Multatuli, Rob Nieuwenhuys, Soewarsih Djojopoespito, en correspondentie.
- P.F. Thomése, portret door Cornelis Le Mair.
- Marten Toonder, portretfoto's door Ruud Emmerich; aanvulling op literair archief, met o.m. schetsen en tekeningen, Bommel-stripstroken, (familie)foto's, correspondentie met Jeanne Dirkzwager-van der Schalk en brieven.

U

- Bob den Uyl, brieven aan Mathieu Ficheroux en foto van Den Uyl en Ficheroux.

V

- M. Vasalis (ps. van M. Leenmans) brieven aan Pauline en John Bruggeman-Citroen, met bijgevoegd enkele gedichten; psychiatrische verslagen; drukwerk; foto's; portret door Chrisje Ronde.
- Rob Verbeek, brief van Wim Zaal.
- Kees Verheul, portret door Hans Steffelaar.
- S. Vestdijk, brieven aan Jeske Andreoli-Vestdijk.
- J.J. Voskuil, ongecorrigeerd proefexemplaar van *Het bureau, Deel I, Meneer Beerta*, met notities van Jaap Goedegebuure.
- Hendrik de Vries, archivalia uit nalatenschap van Louis van Gasteren, waaronder handschriften, een drukproef en een exemplaar van boek *Copla's* met aantekeningen; aanvulling op de literaire nalatenschap, met o.m. (familie)foto's, grammofoonplaten met Spaanse volksmuziek, en correspondentie met A. Roland Holst.
- Theun de Vries, exemplaar van *Moergrobben* met opdracht.
- Leo Vroman, brief aan René Gerritsen.
- Victor Vroomkoning (ps. W. van de Laar), portret door Robert Terwindt.

W

- Jan van Walré, manuscript van een gedicht gericht aan Johannes Immerzeel.
- Ellen Warmond (ps. van P.C. van Yperen); typoscripten.
- Lévi Weemoedt (ps. van I. van Wijk), brief aan zijn drukker, met bijgevoegd enkele gedichten in handschrift.
- Janwillem van de Wetering, correspondentie met uitgeverij De Driehoek.
- Victor Westhoff, typoscript van 'Levend barnsteen'. Julien Weverbergh, divers drukwerk.
- Tommy Wieringa, portret door Charlotte Scholten.
- August Willemsen, correspondentie met Kees Hin.
- Willem Wilmink, brieven aan Anneke Luijterink.
- Oscar de Wit, manuscripten, waaronder de oerversie van *Met koele obsessie*.
- Piet Worm, originele illustraties en reclaimedrukwerk.

Z

- Evert Zandstra, diverse archivalia, waaronder aantekeningen, manuscripten, foto's en brieven
- Ad Zuiderent, portret door Frans van Steenhoven.

Diversen

- Elisabeth Andersen, diverse archivalia, waaronder handschriften en/of brieven van o.a. Bert Bakker, Gertrude Starink en Israël Querido.
- Boekhandel Kakelbont, diverse archivalia, waaronder (prenten) boeken met opdracht van de auteur of illustrator, en materiaal van en over de kinderboekenbeurzen in Bologna.
- José Boyens, diverse archivalia uit Boyens' archief, waaronder brieven aan o.a. Hans Andreus, Gerrit Kouwenaar en Marga Minco.

- Patrick Buch, diverse archivalia, waaronder brieven van F.L. Bastet, Harry G.M. Prick en Aar van de Werfhorst.
- Rijksuniversiteit Groningen, dossier met documentatie en correspondentie van gastschrijvers.
- Stichting Spaarpropaganda, correspondentie m.b.t. een manuscript voor een film tbv het stimuleren van sparen door de jeugd met jeugdboekenschrijvers waaronder Guus Betlem Jr., Dick Laan en Leonard Roggeveen.

Aanwinsten in de vorm van krantenknipsels, tijdschriften, drukwerk, scripties, beeld- en geluidsopnamen en foto's zijn niet allemaal opgenomen in deze lijst.

Bijlage II

Schenkers en bruikleengevers 2021

A

- De heer F. Abrahams, Almere
- De heren C. Alting Siberg en P. Hermus, Amsterdam
- Mevrouw K. Amsberg, Amsterdam
- Armando Stichting, Nijmegen

B

- Mevrouw W.W. ter Balkt-Gorselink, Nijmegen
- De heer H.C. ten Berge, Zutphen
- De heer G. Bes, Diemen
- Mevrouw L. den Besten, Amstelveen
- Mevrouw L. van Biervliet, Brugge (België)
- De heer G. Boonekamp, Maastricht
- Mevrouw M. Bosch, Haren
- Mevrouw J. Boyens, Bergen en Dal
- De heer C.P. Briët, Rotterdam
- De heer R.A.A. de Brouwer, Tilburg
- De heer J. Bruggeman, Amsterdam
- Mevrouw J.H.M.A. Buntinx, Amsterdam

D

- Mevrouw C.M. van Daalen, Amersfoort
- De heer J. Deenen, Venlo
- Maarten Doorman, Amsterdam
- De heer D. van Doorn, Middelburg
- Hans Dütting, Gagny (Frankrijk)
- Mevrouw M. van Dijk-van Reijssen, Zwolle

E

- De heer en mevrouw Emmerich, Purmerend
- De heer J. van den Ende, Delft
- Mevrouw C. Engelhard, Zutphen
- Mevrouw B. Ensink, Amsterdam
- De heer H. Ester, Nijmegen

F

- Familievereniging Feith, Leiden
- Else Flim, Laren
- De heer J.M.A. Franse, Scheveningen
- Mevrouw Y.E. Frenkel Frank, Den Haag

G

- Mevrouw J. Van Gasteren-Meerman, Amsterdam
- De heer R. Gerritsen, Utrecht
- De heer G. Geijsel, Castricum
- Mevrouw O. Giesen, Amsterdam
- De heer J. van Gool, Rijswijk
- Grimbergen Boeken & Antiquariaat, Lisse
- Mevrouw F. Groeneveld, Voorburg
- De heer E.A.M. Gussenhoven, Zwolle

H

- De heer M. Haan, Utrecht
- De heer H. Hagen, Kortenhoef
- De heer Ton van Hal, Amsterdam
- De heer D.M. van Haren Noman, Hilversum

- Mevrouw M. de Hartog, Gwynedd (VS)
- De heer P. Hellmann, Rotterdam
- Roman Helinski, Nuth
- Mevrouw M. Hengel, Amsterdam
- Judith Herzberg, Amsterdam
- De heer W. Heule, Amsterdam
- Mevrouw J. van den Heuvel (St. Lezen), Amsterdam
- Mevrouw C. van der Heyden-Ronde, Vlijmen
- Mevrouw A.M. Hille Ris Lambers, Bussum
- De dames N. en J. Hin, Amsterdam
- De heer C. van Hoore, Leiden

I

- IBBY, Vorden
- Uitgeverij In de Knipscheer, Haarlem

K

- De heer N. Keuning, Heiloo
- Ger Kleis, Geesbrug
- De heer M. Koeleman, Rotterdam
- Mevrouw A. de Korver, Amsterdam
- De heer W. Kranendonk, Amsterdam
- Mevrouw D. Kreiken, Veere
- De heer T. Kuipers, Leusden

L

- De heer W. van de Laar, Nijmegen
- De heer H.G. Lampe, Zutphen
- Mevrouw T. van Lankeren, Diemen

- Gerry van der Linden, Amsterdam
- De heer J.A.A. Louws, Middelburg
- Mevrouw A. Luijterink, Arnhem

M

- Mevrouw A.-T. Mante, Den Haag
- Mevrouw A. Meens, Scheulder
- De heer G. Meerbach, Haarlem
- De heer A.J.M. Meinderts, Den Haag
- Stichting Memoriaal, Amsterdam
- De heer T. de Meij, Hilversum
- De heer M. Meijer, Amsterdam
- De heer S. van Mierlo, Den Haag
- Neeltje Maria Min, Amsterdam
- De heer J. Moggré, Leiden
- Mevrouw R. Mourik, Eindhoven

N

- De heer E. Neter, Schellinkhout
- De heer J. Noordegraaf, Alphen a/d Rijn
- De heer J. Noorlandt, Rhenen

O

- De heer T. van Oostrum, Den Haag
- Mevrouw L. Otto, Soest

P

- Ilja Leonard Pfeijffer, Genua (Italië)

- Mevrouw Y. van de Pitte, Wassenaar
- De heer B. Polak, Bergen
- Mevrouw M. Polman, Haarlem
- Fetze Pijlman, Amsterdam

R

- De heer A.J. Reijers, Zutphen
- Astrid Roemer, Paramaribo (Suriname)

S

- Annet Schaap, Utrecht
- De heer M. Scheers, Nuenen
- De heer A. van Schendel, Amsterdam
- Mevrouw C. van Schendel, Amsterdam
- Mevrouw L. Schepman, Vlissingen
- Mevrouw C. Scholten, Duiven
- Mevrouw A. Schoterman, Amsterdam
- De heer R. van Slooten, Woerden
- Mevrouw L. Starink, Amsterdam
- De heer R. Storm, Den Haag
- Mevrouw J. van Straten-van der Sterre, Rotterdam

T

- P.F. Thomése, Haarlem
- Thé Tjong-Khing, Haarlem
- De heer G. Termorshuizen, Sassenheim
- Mevrouw M. van Tilburg, Den Haag
- Mevrouw M. Toonder, Amsterdam

U

- De heer Louis Uding, Den Haag

V

- Mevrouw M. van de Veen-van Rijk, Amsterdam
- De heer R. Verbeek, Sint Odiliënberg
- Mevrouw C. Verboost, Velp
- Mevrouw F. Verhaar, Leiderdorp
- Kees Verheul, Den Haag
- Veldijkkring, Amsterdam
- De heer R.A.M. de Vet, Oegstgeest
- De heer H. Vervoort, Amsterdam
- De heer F. van der Voort, Capelle a/d IJssel
- Stichting Hendrik de Vries en Riek van der Zee, Haren
- Mevrouw C. Vrijmoed-Nelissen, Bussum

W

- De heer C. Wansing, Utrecht
- De heer J. Weda, Maassluis
- De heer J.J. van der Weele, Goes
- Mevrouw I. de Wilde (RuG), Bloemendaal
- Willem Kloos Fonds, Den Haag
- De heer O. de Wit, Amsterdam

Z

- De heer W. Zoethout, Hoorn
- De heer A. Zuiderent, Amsterdam

Literaire wandelingen · 4d

Gisteren weer een interessante [#literaire](#) [#wandeling](#) gemaakt. Dit maal in de voetsporen van [#Grunberg](#) door Amsterdam Zuid. Download de app 'literaire routes' en veel wandelplezier! [@Litmuseum](#)

Foto's: indevoetsporenvanschrijvers.nl/wandelervaring...

Robert Jan Prins [@rjprins](#) · Feb 4

ik merk dat ik me steeds meer af begin te sluiten van alle negativiteit rondom instanties, de politiek en de regering. Kijk nu steeds minder talkshows en programma's als nieuwsuur. Overstellig denk ik. Maar ik kan het niet meer opbrengen. Herkenbaar?

1.2K · 407 · 5.6K

CLARA [@Punt_Co](#)

Reply'ing to [@rjprins](#)

ZEER! In de tijd die vrijkomt als je de TV uitzet kun je zoveel leuke dingen doen, b.v. het [#literatuurmuseum](#) bezoeken.

Esther Stol [@EstherStol](#) · May 19

Genoten van de Annie M.G. Schmidt-lezing [#leesbevordering](#) [#Kinderboekenmuseum](#) [#Literatuurmuseum](#) [#KoosMeinderts](#) [#StorkTshirt](#)

Koos Meinderts

Sigrid Kaag [@SigridKaag](#) · 11 u

"Een schrijver die ongeëvenaard is in ambitie, productiviteit en intellectuele kracht". Deze woorden van de jury van de P.C. Hooft-prijs kunnen zijn lezers alleen maar beamen. Van harte gefeliciteerd met deze bekroning van je werk [@amonyy](#), ik bewonder je schrijven.

NOS [@NOS](#) · 21 u

P.C. Hooft-prijs voor schrijver Amon Grunberg nos.nl/l/2409408

115 · 18 · 182

museumweeknl

Kinderboekenmuseum / Den Haag

274 weergaven · [museum.nl](#) vindt dit leuk

museumweeknl Elke dag zijn er weer nieuwe activiteiten te doen tijdens de Nationale Museumweek! Splinter Chabot brengt opnieuw vier nieuwe activiteiten onder je aandacht. [#OnsEchteGoud](#)

1 opmerking bekijken

23 april 2021

Edwin Gravekamp [@Rozemarijntuin](#) · Jul 27

In het [#Kinderboekenmuseum](#) in Den Haag. Superleuk voor de kinderen.

Nu zin om prentenboeken te kopen en voor te lezen

Ilya Klink [@Ilyaklink](#) · 1 d

Doe jezelf een plezier en bekijk al dit moois van [@Litmuseum](#) Zij hebben echt zo veel leuks te bekijken!

Literatuurmuseum [@Litmu...](#) · 1 d

Is er een Nederlandse schrijver van wie het werk door meer tekenaars is geïllustreerd dan Annie M.G. Schmidt? Van Pippeloentje tot Dikkertje...

2

alnamathuisen · 2d

Was weer gezellig!

Bericht sturen

leeskind

DAGJE NAAR HET ALLERLEUKSTE [@KINDERBOEKENMUSEUM](#)

30 vind-ik-leuks

xsandysammyx KBM in Den Haag [#kinderboekenmuseum](#) [#denhaag](#) [#sibling](#) [#aylafung](#) [#jacefung](#) [#theyloveit](#) [#kikker](#) [#eend](#) [#rat](#) [#spuitel](#)

xsandysammyx

30 vind-ik-leuks

xsandysammyx KBM in Den Haag [#kinderboekenmuseum](#) [#denhaag](#) [#sibling](#) [#aylafung](#) [#jacefung](#) [#theyloveit](#) [#kikker](#) [#eend](#) [#rat](#) [#spuitel](#)

Bibliotheek [@bibliotheek](#) · 1 d

Op de eerste zondag in januari heerlijk online ronddwalen door de galerij van het [@LitMuseum](#)? Neem dan eens een kijkje bij de schrijversportretten in de Nationale Schrijversgalerij: bit.ly/Schrijversgale... [#literatuurmuseum](#)

Veerie Corstens [@Schri...](#) · 20-09-2021

Toch nog leuke dingen aan die hele epidemie. Namelijk dat je nu gewoon in alle rust de uitreiking van de [#pchooftprijs](#) terug kan zien. Omdat [#literatuurmuseum](#) dit gewoon op haar site heeft staan en ik zo vanuit mijn kantoorstoel Alfred Schaffer en Babs Gons kan zien schitteren.

Marielle S. [@Marielle...](#)

Fijn deze livestream (nu bijna alles weer offline gaat) met de uitreiking van de [#PCHooftPrijs](#) [#AlfredSchaffer](#). Met eerbetoon van Antjie Krog!

Literatuurmuseum [@Litmu...](#) · 10 u

Kijk vanavond om 20:00 uur naar dit bijzondere programma over én met Alfred Schaffer, laureaat van de [#pchooftprijs2021](#). Met veel ruimte voor muziek en, natuurlijk, poëzie bit.ly/3jXAMCs

Colofon

Dit Jaarverslag is een uitgave van de Stichting Nederlands Literatuurmuseum en Literatuurarchief.

TEKST: Marita Smit
REDACTIE: Jennie Barbier, Aad Meinderts, Maaïke Kramer en Ingrid Eilander
VORMGEVING: Vlijt Ontwerp
DRUK: Veenman+, Rotterdam

BEELD: Collectie NLL, Herrie van Borssum, Eveline van Egdom, Chris van Houts, Kaleido Collective, Robert Langendijk, Nederhout, Mylène Siegers en Chantal Wouters. De foto's van de archiefstukken zijn van Michiel Spijkers en de portretjes van curatoren door Rebecca Clarke.

'Deze verhaaltjes zijn van mijn land.
Ik ben in Suriname geboren. Het land
van de eeuwige zonneshijn.'

- Anton de Kom

**Stichting Nederlands
Literatuurmuseum
en Literatuurarchief**

Prins Willem-Alexanderhof 5, 2595 BE Den Haag
Postbus 90515, 2509 LM Den Haag
Tel. 070 333 9666 | info@literatuurmuseum.nl

LITERATUURMUSEUM.NL | Op de hoogte blijven? Volg ons:

